

2022 • 1

LXXV. évfolyam • január

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Benkő Levente (főszerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János
Rostás-Péter Emese

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

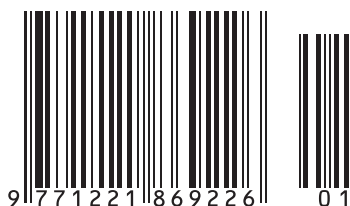
Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea

Nyomdai munkálatok:

IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 4 lej

Tartalom

Benkő Levente: Áldott legyen az új esztendő! 3

enciklopédia

Széman Emese Rózsa: Az ember tragédiája 4

kérdező

Szilágyi Szabolcs: „Nagyközönség nélkül értelmét veszíti a műemlékvédő munkája”. Beszélgetés Furu Árpád műemlékvédelmi szakmérnökkel, néprajzkutatóval 7

galéria

Zilahi Nono: Művész az elmúlás vergődésében. Ady József emlékére 11

in memoriam

Székely András Bertalan: In memoriam Demeter Zayzon Mária (Kolozsvár, 1944. január 9. – Budapest, 2021. október 12.) 13

könyvesház

Dáné Tibor Kálmán: Könyv a cselekvő nemzetépítés iskolájáról 14

B. Kovács András: A székelység huszadik század eleji történetéről 17

vadrózsák

Borbély Éva: Újévi babonák, hiedelmek tányérunkon és azon kívül. A majorság „hátrafelé kapar”, a disznó „előre túr”, a hallal „elúszik a szerencse” vagy „gazdagságot hoz”? 19

tudomány

Tankó Nándor: A radiokarbonos kormeghatározás a régészet szolgálatában . . . 22

hétköznapi hőseink

Fazakas Petra, Győrfi Adrien, Kürti Zsanett, Szabó Natália: Vida Katalin, az igazi pedagógus 26

Lapszámunk szerzői:

B. Kovács András – ny. újságíró, Sepsiszentgyörgy
Borbély Éva – néprajzkutató, magánvállalkozó, Magyarvista
Dáné Tibor Kálmán – matematikatanár, művelődésszervező, ny. főszerkesztő, Kolozsvár
Fazakas Petra, Győrfi Adrien, Kürti Zsanett, Szabó Natália – diákok, Szilágycseh
Székely András Bertalan – művelődésszociológus, kisebbségkutató, Budapest
Széman Emese Rózsa – irodalomtörténész, művelődésszervező, Kolozsvár
Szilágyi Szabolcs – újságíró, rádiós és televíziós szerkesztő, Kolozsvár
Tankó Nándor – egyetemi hallgató, Kolozsvár
Zilahi Nono – képzőművész, Kolozsvár

A címlapon Molnár Szabolcs felvétele. Forrás: Pixabay. A hátsó borítón Énlaka településszerkezete madártávlatból. Visy Zsolt felvétele, 2008.

Kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott, valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

www.szabadsag.ro
Szabadság
Erdélyi Magyar Havilap

Áldott legyen az új esztendő!

Közhely, de igaz: az ember mindig jobbat remél az új esztendőről. A csendes karácsony utáni, helyenként túlzottan is zajos évbúcsúztatót és -köszöntőt, az idő kerekének '21-ről a '22-re döccenését követően máris arra ébredtünk, hogy – szakzsargonnal élve – nyakunkon az újabb lapzárta. Sietek hozzátenni, nehogy a gyanútlan Olvasó azt gondolja, hogy számunkra nyűg a munka: nem az, sőt öröm, mert nincs annál szebb és jobb, mint amikor az ember azt dolgozza, abból igyekszik megélni, amit szeret. Na jó, a sok-sok újévi jókívánság – amelyeket ezúton is mind a magam, mind a munkatársaim nevében köszönök és viszont kívánok! –, szóval az ezek közé keveredő, jó munkát kívánó köszöntések között egy-két jó fizetést kívánó is elférne, nem is beszélve az utóbbi megtestesüléséről. De hadd ne legyünk telhetetlenek. És türelmetlenek sem, mert mint tudjuk, mindennek rendelt ideje van, és ideje van az ég alatt minden akaratra.

Szóval megkezdtük az új esztendőt. Egy pillantásnyi visszatekintéssel az elmúlt tizenkét hónapra, s a magam személyes szemszögéből főleg az utóbbi hatra, amióta a lap éléről leköszönő, ténylegesen nyugdíjba vonuló Dáné Tibor Kálmántól átvettem a főszerkesztői feladatkört. Nyugodt szívvel állapíthatom meg, hogy a teljes 2021. évi termésünknek egyetlen lapszámáért és egyetlen mellékletéért sem kell pironkodnunk, és ez elsősorban szerzőinknek köszönhető. Vállalásunkhoz híven, amikor a helyzet úgy adta, tematikus, illetve valamely eseményhez hangolt, súlypontos lapszámokat állítottunk össze. Ilyen volt az elmúlt évi júliusi, a tokiói nyári olimpiai játékokhoz pászított lapszám, és hasonló volt az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc évfordulóján összeállított októberi lapszám is. Előbbi esetében külön öröm volt számunkra, hogy Killyéni András kolozsvári informatikus és sporttörténész jóvoltából a sportmozgalom és -történetírás jeles szakértői osztottak meg olvasóinkkal alighanem kuriózumszámba menő adalékokat. Utóbbi esetében az jelentett külön örömet számunkra, hogy például Mihaela Sitaru, a University of Western Ontario egyetemen doktorált temesvári történész kolléga jóvoltából '56-nak egy, a magyar közvélemény által nagy valószínűséggel kevésbé ismert mozzanatát ismerhettük meg. A történész a magyar szabadságeszmékkel és a forradalom hőseivel nyíltan azonosuló temesvári, elsősorban többségükben román nemzetiségű egyetemi hallgatók zendüléséről írt. Fontosak az effajta „szomszédolás” átjárások, mert ezek révén ismerhetünk meg újabb és újabb megközelítéseket egy-egy adott téma vagy akár témakör kapcsán. Amelyekből csak tanulhatunk.

Szerkesztőségünk arra is büszke, hogy az év vége felé közeledve közmegegyezéssel megalapítottuk, és Kós Károly születésnapján, december 16-án a járvány miatt szűk körben ugyan, de a Györkös Mátyi Albert Emlékházban annál családiasabb és meghittten ünnepélyesebb keretek között Nagy Béla kolozsvári gépészmérnöknek átadtuk a Művelődés-díjat. Egyfajta nívódíj ez, amelyet annak a szerzőinknek adunk át ezentúl minden áldott esztendőben, aki a folyóiratunk arcélebe és küldetésébe illeszkedő legjobb, leginkább figyelemre méltó írás(oka)t közli hasábjainkon. Nem titkoljuk, hogy ez az elismerés egyszersmind ösztönzés is a mindenkori és a majdani szerzőinknek. Szívünk mellett a kapunk és a postaládánk is nyitva áll tehát. No, és a pénztárunk is egy kicsit.

És amint lenni szokott, az új esztendő nálunk is tervekkel indult. Még nem tudni, hogy a vírus okozta világvárványnak milyen lesz a hullámverése mifelénk, s hogy az idénre elképzelt kulturális rendezvényekből mit sikerül majd megvalósítani, és mit nem. De a különféle erdélyi, sőt azon is túli közművelődési intézményekben és műhelyekben dolgozó kollégákkal folytatott év eleji beszélgetések és egyeztetések nyomán bizton állíthatom, hogy senki nem áll meg, mindenki tesz-vesz, tervez, mert az életnek a közművelődés terén sem szabad megállnia. Következésképpen korábbi és leendő, mindenkori partereinkkel együttműködve igyekszünk felvázolni az idei teendőket. A közönségtalálkozókat például folytatjuk, elsősorban azokba a helységekre akarunk eljutni, ahonnan az általános- és középiskolás diákok a Hétköznapi hőseink sorozat keretében egyre-másra szállítják az érdekesebbnél érdekesebb írásokat olyan emberekről, akik soha nem álltak reflektorfényben, de akik letettek valamit, nem is akármit, például a közművelődés asztalára. És olyan helyekre, olyan rendezvényekre is el akarunk jutni, mert el kell jutnunk, a Partiumtól Moldváig, Nagyszebenről Belső-Erdélyen át fel Máramarosig, ahol – mint előbb említettem – mindenki tenni akar, és tesz is, mert az életnek semmilyen téren sem szabad megállnia.

Mindehhez mindnyájunknak: támogatóinknak, munkatársainknak, partnereinknek, végül, de egyáltalán nem utolsósorban mindenkori Olvasóinknak adjon a Jóisten jó kedvet, bőséget, egészséget, bort, búzát és békességet, minden jókból elegendőt az új esztendőben!

Gudó György

Széman Emese Rózsa

Az ember tragédiája

M

eglehetősen ellenkezéssel fogadtam, amikor Serfőző Levente, a HÍD Szebeni Magyarok Egyesület elnöke felkért, hogy mindössze tíz percen beszéljek *Az ember tragédiájáról* Orth István illusztrációkiállításának megnyitóján. Azt mondtam, kicsi vagyok én ehhez, soha nem is foglalkoztam a témával, a képzőművészethez meg főleg nem értek. Aztán ahogy jobban elgondolkodtam rajta, rájöttem, hogy az első része nem egészen igaz.

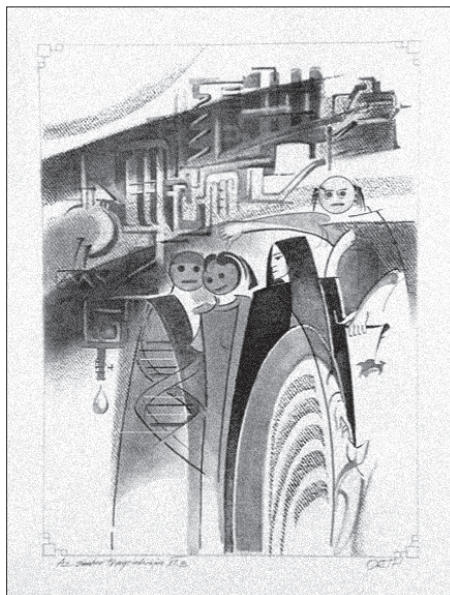
Gyermekkoromban találkoztam először a *Tragédiával*, amelynek két kiadása is a szüleim birtokában áll: egy 1800-as évek végi könyvecske, és egy 1900-as évek eleji, Zichy Mihály-féle illusztrált kiadás. Így hamarabb találkoztam *Az ember tragédiája* illusztrációival, mint magával a művel, mert ugyan számos szállóigét idéztek belőle a szüleim – a leggyakrabban Lucifert parafrazálták a VIII., prágai színből: „minden gyermek a ma született Messiás, csak később válik a megszokott pimasszá” –, azért a költemény mégsem egy nyolctíz éves gyermeknek való. Egyes illusztrációk a romantikának megfelelően grandiózusak és kissé nyomasztók, de

én így is csak a szépséget láttam bennük, és a XV. szín diadalmas, bizakodó Ádám-képe volt számomra a meghatározó. De erre még visszatérek.

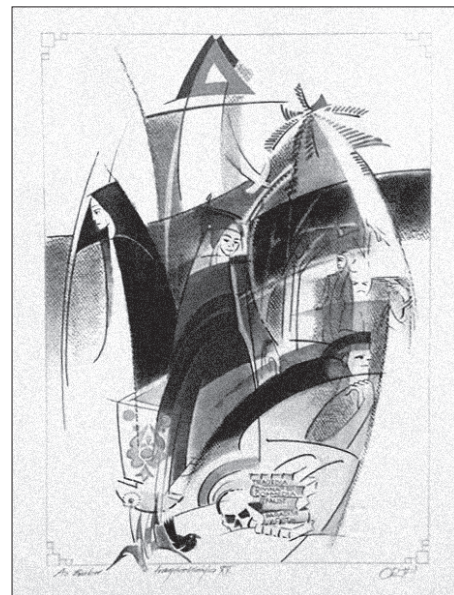
Később az iskolában találkoztam immár a teljes szöveggel, elemzésekkel, próbáltam magam is értelmezni, felfejteni a színek sorozatát. Akkoriban jártam az alsósztrégovai múzeumban is, és ekkor (2002-ben) mutatták be Budapesten, az új Nemzeti Színházban a darabot Szarvas József, Pap Vera és Alföldi Róbert főszereplésével, amit az iskolában is megnéztünk.

Érdekes, hogy egyetemi éveimből nem a magyar szakos, hanem a teatrológiai emlékeim élénkebbek. Elsőéven a Karácsonyi Zsolt oktatta magyar drámatörténetből írtam egy néhány oldalas dolgozatot a műről, amelynek az összegzésében kiemeltem, hogy Madách Imre, ha nem is tudatosan, de évekig készülődött legnagyobb művének, *Az ember tragédiájának* megírására. Nem drámát akart írni – mondanivalóját szerette volna valahogyan kifejezni, a dráma csak ürügyül szolgált neki arra, hogy egy költeményben az eszméit megírhasssa. Másodéven

Később az iskolában találkoztam immár a teljes szöveggel, elemzésekkel, próbáltam magam is értelmezni, felfejteni a színek sorozatát.

Orth István illusztrációi

Népes közönség az Orth István alkotásaiból készült kiállítás megnyitóján 2021. június 20-án a Medgyesi Református Egyházközség gyülekezeti termében.
Kép: az EMKE Facebook-oldala

díszlet- és jelmeztervezésből volt vizsgafeladat *Az ember tragédiája*. Ieremiaş Bianca tervező volt a tanárunk, a történelmi színek díszletét, illetve a három főszereplő jelmezét kellett megterveznünk, alapvetően hagyományos koncepcióval, de minél használhatóbban. A színpadképem elég modern lett, hátterben képpel jelzett helyszín, minimális díszlet, és többfunkciós, egymásból alakuló, tépőzárás jelmezek a gyorsöltözésekhez. Vizsgára egy színt makettben kellett elkészítenünk. Nálam ez egyből három lett: a két prágai és a párizsi szín; már nem emlékszem biztosan, de elképzelhető, hogy azért választottam ezeket, mert így betervezhettem egy forgószínpadot.

Serfőző Levente arra kért, hogy irodalmi szempontok szerint mutassam be Madách Imre drámáját, erre tíz percen belül vállalkozni. Így nem beszéltem az előzményekről, arról, hogy mi vezetett oda, hogy Madách 36 évesen, 1859. február 17-én titokban elkezdett dolgozni a *Tragédián*, amelynek végére 1860. március 26-án tett pontot. Arról sem, hogy milyen értelmezési dimenziói vannak a négy paradicsomi, illetve az azon kívüli keretszínnek és a tizenegy történelmi színnek, amelyek közül az utolsót – teljességében – remélhetőleg soha nem érjük meg. (Tudjuk, hogy a Madách jövőjét megjelenítő falanszteri utópia, avagy disztópia sok vonásában valóra vált, és már főként a múltunk része.) Nem fejtem ki részletesen a hegeli triáda (tézis – antitézis – szintézis) cselekményszervező erejét a történelmi színek egymásutánosságában, inkább egy olyan félreértést

tisztáznék, amely még manapság is tartja magát, illetve az elején említett bizakodó Ádám-képhez fűznék néhány gondolatot.

Amikor Arany János, a kor megkérdőjelezhetetlen irodalmi tekintélye megkapta a kézirat egyetlen példányát egy évvel a befejezése után, szinte az első szín leleleje felretette, gyengé utáztatnak tartotta. A következőket fűzte hozzá: „az egész négy sor meseteremberes önelégültsége is komikai színben tűnik fel”, gondolt itt az Úr első megszólalására: „Be van fejezve a nagy mű, igen. / A gép forog, az alkotó pihen. / Év-millióig eljár tengelyén, / Míg egy kerékfogát ujítani kell”. Szerencse, hogy nem vetette tűzre, és Madáchnak sem tanácsolt hasonlót, hiszen amikor körülbelül fél évvel később mégis végigolvasta, „hatalmas gondolatokkal teljes” drámai kompozíciónak vélte, Madáchra pedig úgy tekintett, mint aki az „első tehetség Petőfi óta, ki egészen önálló irányt mutat”. Mindazonáltal a szerzőnek írt levelében megjegyezte, hogy „itt-ott a verselésben – meg a nyelvben találok némi nehézkességet, különösen a lírai részek nem eléggé zengők”, és fel is ajánlotta, hogy megteszi javításait, amelyekhez mindenképpen kéri Madách beleegyezését. Ennek folyamán lett a *Tragédia*-receptió visszatérő témája, hogy mit és mennyit javított Arany János. A posztmodernben az is felmerült, és eléggé el is terjedt, hogy ki írta voltaképpen *Az ember tragédiáját*? A válasz a mélyreható filológiai és polárszűrős írásszakértői vizsgálatok szerint egyértelmű és megnyugtató: Madách Imre.

Arany elsősorban a helyesírást javította (Madách még az első helyesírási szótár 1832-es megjelenése előtt tanult meg írni-olvasni), nyelvhelyességi módosításokra tett javaslatot, ezekre ugyanis nagyon érzékeny volt, továbbá itt-ott „simított” a verselésen. Viszont mérhetetlen alázattal járt el minden változtatás esetében. Tisztában volt azzal, hogy ő a jobb verselő, a jobb költő, de egy szövegnek lehetnek más erényei is, mint írta: „Sok van jegyzeteim közt, hol az én javításom simább, de a te szöveged erősebb. Az ilyeneknél kétszer meggondolom a változtatást. (...) Néhol pedig némi darabosság oly jól áll, hogy sajnálna az ember megválni tőle, mint *Bánk bán* némely zordságaitól.”

A Tragédia tehát kétségtelenül Madách szövege, de tény, hogy néhány szállóigét Aranyak köszönhetünk.

A *Tragédia* tehát kétségtelenül Madách szövege, de tény, hogy néhány szállóigét Aranyak köszönhetünk. Babus Antal és Mázi Béla a *Tragédia* 150 éves évfordulójára írt tanulmányában több ilyen is kiemel, mindjárt azt a négy sort, amely után Arany eredetileg abbahagyta az olvasást: „Be van fejezve a nagy mű, igen. / A gép forog, az alkotó pihen. / Év-millióig eljár tengelyén, / Míg egy kerékfogát ujítani kell.” Madách eredeti szövege kevésbé

Serfőző Levente HÍD-elnök, Széman Emese Rózsa művelődésszervező, Orth István grafikus, Székely Anna-Eli diakónus, Székely Márton Zoltán lelkész, Wenzel-Gazdag Erzsébet színművész és dr. Széman Péter EMKE-elnök a kiállításmegnyitón. Forrás: az EMKE Facebook-oldala

gördülékeny, kevésbé frappáns: „Be van fejezve a nagy mű, igen. / S úgy összevág minden, hogy azt hiszem / Évmilliókig szépen elforog / Mig egy kerékfogát újítani kell.” Egy szállóigét azonban minden alap nélkül kapcsoltak össze Arany nevével. Akadt olyan színházi rendező, aki a híres zárósort – „Mondottam, ember: küzdj és bízva bízzál!” – kihagyta a darab végén, mert úgymond nem Madáchtól származik. A tanulmány szerint még polárszűrős vizsgálat sem kellett volna ahhoz, hogy ennek az ellenkezőjéről meggyőződhesünk – csak az eredeti kéziratot kellett volna szabad szemmel megnézni. A kéziratot vizsgáló írásszakértő ennek ellenére átvilágította a befejező mondatot, és egyértelműen kiderült: Arany János nem nyúlt hozzá.

Minél többször olvastam újra, láttam, hallottam a *Tragédia* szövegét, annál inkább bosszantott, de legalábbis értetlenül álltam az előtt, hogy a legtöbb, legáltalánosabb értelmezés pesszimistának tekinti a művet. Ebbe minden bizonytalansággal a múlt rendszer negatív értékelése, a „perspektívtalanság” vádja, ami a mai napig tartja magát. De más értelmezés szerint is felmerül a kérdés a mű végén: vajon Lucifer nem volt-e egykor Ádámmal hasonló, romantikus lázadó, azaz Ádám sorsa nem vezet-e a luciferi cinizmushoz? Hiszen az utolsó szín Ádám csalódottságával indul („Sokat tanultam álomképeimből, /

Kiábrándultam sokból, s most csupán / Tőlem függ, útam másképpen vezetni.”), és Lucifer szavai mentén az öngyilkosságot fontolgatja. Én mégis értetlenül állok a *Tragédia* vélt pesszimizmus elött. Egy irodalmi alkotást az első szótól az utolsóig érdemes és szükséges értékelni, értelmezni. Gondolhatunk itt a szó szerinti utolsó szóra („bízzál”), de a néhány sorral előbbi eseményekre is: Éva anyasága, ami a jövőt biztosítja; az Úr szavai („Karod erős – szived emelkedett: / Végetlen a tér, mely munkára hív, / S ha jól ügyelsz, egy szótat zeng feléd / Szünetlenül, mely vissza int s emel, / Csak azt kövesd”); az angyalok karának szózata (mely szerintem az egyik legszebb, legpozitívabb gondolat a magyar irodalomban: „Szabadon bűn és erény közt / Választhatni, mily nagy eszme, / S tudni mégis, hogy felettünk / Pajzsul áll Isten kegyelme”). Szeméremre vetik Madáchnak, hogy Ádám szorongatató kérdésére az Úr nem ad feleletet; de reményt nyújt: „Mondottam, ember: küzdj és bízva bízzál!”

Ezt a pozitív üzenetet, a reményben való megnyugvást érzem, amikor Orth István illusztrációira nézek. Éva színe a lila, Ádámé a barna (mindkettő világos, pasztell árnyalatban), de Luciferé sem a fekete, csak feketébe hajló, sötétbarna; s a szereplők a lehető legtöbb esetben mosolyognak. Általában világosak (bizakodók) a képek: a római szint nem az orgia és a pestis, hanem

Szent Péter alakja határozza meg, a keresztsháborút két feldühödött (s így komikusan ható) kos ábrázolja, de a párizsi színt sem a guillotine uralja; és még a falanszterben is van szín! Nem folytatom a sort, kívánom, hogy mindenki megtekinthesse és felfedezhesse magának, és ha így van, javasolom, hogy időzzenek el a képek előtt, mert számos kultúrtörténeti utalást, akár interkulturális kapcsolódásokat, és sok kis kedves humorforrást is rejtenek. És meszszenenően képviselik azt a gondolatot, ami a *Tragédia* végső, legfőbb üzenete: bízva bízni!

Minél többször olvastam újra, láttam, hallottam a *Tragédia* szövegét, annál inkább értetlenül álltam az előtt, hogy a legtöbb értelmezés pesszimistának tekinti a művet.

Forrás: Arany János, Az ember tragédiája javítója és méltatója. Babus Antal – Mázi Béla: *Százötven éves Az ember tragédiája*. Internetes elérés: <http://madach.mtak.hu/hu/01.htm> (letöltés ideje: 2021. jún. 9.).

Szilágyi Szabolcs |

„Nagyközönség nélkül értelmét veszíti a műemlékvédő munkája”

Beszélgetés Furu Árpád műemlékvédelmi szakmérnökkel, néprajzkutatóval

Furu Árpád építőmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök és néprajzkutató több mint két évtizede tanulmányozza Erdély népi építészetét. Eddigi munkássága szorosan összefonódott Torockó építészeti örökségének feltárásával és védelmével. Műemlékvédelemmel és népi építészeti örökséggel kapcsolatos tudományos és ismeretterjesztő írásai mellett önálló kötetekben dolgozta fel Torockó, Kalotaszeg és Udvarhelyszék népi építészetét; 2018-ban pedig megjelent a *Táji tagolódás Erdély népi építészetében* című munkája, amelyben részletesen bemutatja Erdély kis és nagy tájegységeit, valamint a népi építészet differenciált fejlődését. A nagy sikerre való tekintettel a kötetet idén újra kiadták, ennek apropóján beszélgetett el a szerzővel Szilágyi Szabolcs a kolozsvári Vallásszabadság Házában.

– A *Táji tagolódás Erdély népi építészetében* című köteted 2018-ban jelent meg, majd olyan jól fogyott, hogy idén újra kiadták. Beszéljél róla bővebben?

– Húszéves kutatómunka áll a kötet mögött, és azzal a céllal fogtam bele az összeállításába, hogy megismertessem az emberekkel Erdély népi építészetét. A népi építészet ugyanis – a népi kultúra egyéb területeihez, a népviselethez, a néptánchoz vagy a népzenehez hasonlóan – a 18–19. századtól kezdve táji sajátosságokat öltött a Kárpát-medencében, és ez a táji változatosság lehetetlen kulturális gazdagságot hozott létre. Ez a jelenség tőlünk kicsit nyugatra, a mai Magyarország területén a 19. század végén teljesedett ki, a kulturálisán kissé lemaradt erdélyi régióban viszont még a 20. században is javában zajlott ez a gyönyörű fejlődési folyamat. Újabb háztípusok és sajátosságok jelentek meg, és bátran kijelenthetjük, hogy 1950-ig egy nagyon értékes népi építészeti sokszínűség jellemezte az erdélyi tájegységeket. De hiába kutatták többen is a területet, nagyon sok feltáratlan része maradt.

– *Hogyan jöttél rá arra építőmérnökként, hogy ez a kutatási terület viszonylag*

feltáratlan? Elvégre te nem is népi építészettel akartál foglalkozni.

– Valóban nem szerepelt a terveim között a népi építészet, legalábbis diákkoromban még nem. Azt viszont tudtam, hogy építészettel szeretnék foglalkozni. Én a nyolcvanas években voltam nyíló elméjű diák, amikor a műemlékvédelem éppen tiltólistán volt. A szüleimmel hétvégeként hányattatott sorsú templomokat és várromokat kerestünk fel, kissé humorosan akár azt is mondhatom, hogy nehéz gyermekkorom volt, hiszen nekem ezt kellett csinálnom szabadidőmben, és ez bizony nyomot hagyott bennem.

Amikor 1990-ben változott a világ, én a műegyetem padjait koptattam. Akkor fogalmazódott meg bennem az, hogy műemlékvédelemmel szeretnék foglalkozni. 1992–93-tól önkéntesként, aztán kezdő szakemberként próbáltam haladni ezen az ösvényen. Ebben az időszakban sok volt az aratnivaló, és kevés a dolgos kéz. Csak úgy habzoltuk a feladatokat, és ismerkedtünk a lehetőségekkel. Akkor tudtunk meg többet a műemlék- és örökségvédelemről, és arra is hamar ráeszméltünk, hogy ezeket nem művelni idehaza senki. Hamar megértettük, hogy a népi műemlékek

A népi építészet – a népi kultúra egyéb területeihez hasonlóan – a 18–19. századtól kezdve táji sajátosságokat öltött a Kárpát-medencében.

Zárt udvar a barcasági Botfaluban
(Leopold Adler, 1924, Landesarchiv Baden-Württemberg, W145. Nr. 0015)

megvédéséhez először meg kell őket ismernünk, ehhez pedig kutatni is kell. Így szép csendesen elindultunk ezen az ösvényen, falvakba jártunk, népi házakat fényképeztünk és rajzoltunk, és akkor egyszer csak berobbant az életembe Torockó, a torockói értékvédelem. Innentől kezdve pedig kötelességemnek éreztem azt, hogy többet megtudjak a népi kultúráról.

– Milyen volt Torockó a kilencvenes évek elején?

– Torockó már akkor is igazán mesebeli és csodás volt. Szinte vágni lehetett a csendet, ami egy kívülállónak nagyon vonzó, egy ebben élőnek pedig talán nagyon nyomasztó. Amikor a kilencvenes évek elején a torockói emberek rájöttek arra, hogy a lánctalpak mégsem jönnek, és nem bontják le a falut, nagy lendülettel elkezdtek dolgozni. Mi pedig segítőtünk nekik abban, hogy úgy alakítsák a portáikat, házaikat, hogy a régi értékek ne vesszenek kárba – mondhatni együtt gondolkodtunk és dolgoztunk velük. Sokat tettünk azért, hogy Torockó népi építészeti öröksége megmaradjon.

– A munkád egyik legkényesebb része talán az, amikor el kell magyaráznod egy polgárnak, hogy ne úgy újítsa fel a házát, ahogyan ő szeretné.

– Igen, ezt mindig ki kellett hangsúlyoznom, hogy nem úgy kell felújítani, ahogyan én szeretném, hanem úgy, ahogyan a nagyszülők, a dédszülők is szeretnék. Ha épp figyelnek minket valahonnan, akkor ők is velünk örüljenek. Azt is gyakran elmondtam

ilyenkor, hogy ne hagyják kárba veszni azt az örökséget, amiért a nagy- és dédszülők keményen megdolgoztak. Ha valaki büszke arra, amit a nagytata vagy a dédtata hátrahagyott, és megérti, hogy ezt napjainkban is értékelik, akkor a műemlékvédő dolga is könnyebbé válik.

– Hova indultál Torockó után, bejártad egész Erdélyt?

– Mindent nem járhat be az ember, arra egy élet is kevés, viszont elég sok helyre eljutottam. Azt kiemelném, hogy ez a kutatás a kilencvenes évek végétől intézményesült. A Transylvania Trust Alapítványnál dolgozó kollégákkal, valamint a szentendrei skanzen szakembereivel, a magyarországi műemlékvédelmi hivatal munkatársaival együtt sikerült elindítanunk egy módszeres kutatási programot Erdélyben. Látványos célokat fogalmaztunk meg, de aztán idővel kiderült, hogy nem minden úgy van, ahogy azt a műemlékvédő képzelet.

– Milyen látványos célokat fogalmaztatok meg?

– Többek között azt, hogy tíz év alatt teljesen feltérképezzük Erdély ezer települését, és kiválasztjuk azokat az épületeket, amelyeket érdemes és szükséges megvédeni; és persze ezek mellett meg kellett teremtenünk a védelem lehetőségét is. Innen indultunk, aztán elfogyott a politikum által biztosított anyagi támogatás, legalábbis az a mértékű támogatás, ami a céljaink megvalósításához szükséges volt. Ekkor már nyakig

ültünk a munkában, és a bennem munkálkodó műemlékvédő lassan kutatóvá ért. Rájöttem arra, hogy a kutatás egy másfajta hozzáállást, habitust igényel, így beiratkoztam a kolozsvári Magyar Néprajzi és Antropológia Tanszék doktori képzésére.

– Hogyan lesz a műemlékvédőből néprajzos?

– Úgy, hogy egy kicsit szerényebbé válik, és belátja: a védelem szép gondolat és nemes cél, de sajnos gyakran nem élet-szerű. Hiszen a világ, a népi kultúra és az emberek életmódja is olyan ütemben változik, hogy ezekből olykor csak apróbb szeleteket lehet megmenteni. Ha az ember képes elfogadni azt, hogy egy változó világban kutat, akkor megnyílnak az ajtók, és érdekes dolgokat fedezhet fel. Szerettem volna megérteni azt, hogy miért olyan az egyik tájegység, és miért olyan a másik. Mikor, hogyan és miért váltak különbözőkké, és mi az oka annak, hogy Erdélyben a magyarok és a románok is „fújják a magukét”, és a történeteik, az elképzeléseik nem feltétlenül találhatnak egymással.

– Mire jutottál?

– A különböző társadalmi osztályú, etnikumú, kultúrájú emberek egy nagyon izgalmas kulturális örvényben éltek az életüket. Közös jellemzőjük volt, hogy kicsivel mindig többre vágytak, ezt a kicsit pedig gyakran másoktól lesték el. Ez lehetett egy városszéli hóstát Kolozsváron, egy mezőváros a messzi sík vidéken, egy székely település, egy kúria, netán a szász középkori városok egyike, Nagyszeben vagy Brassó. Az, hogy az emberek merre jártak, mit láttak és persze mit engedhettek meg maguknak, formálta a népi építészetet és a közösségi élettereket is. Persze a gazdasági és földrajzi szempontok is befolyásolták ezek alakulását: Kalotaszegen például kétszer akkora istálló kellett, mint máshol, mert a Nadas mentén több lovat tartottak az emberek, és ez kihatott a népi építészetre is.

A különböző társadalmi osztályú, etnikumú, kultúrájú emberek egy nagyon izgalmas kulturális örvényben éltek az életüket.

Az emberek hozzáállása minden korban hasonló volt, a lehetőségeik viszont nagyon különbözők voltak. A népi

Homoródkeményfalvi falukép (2000)

Építészet alig változott valamit hosszú évtizedeken, évszázadokon át, majd ez a folyamat egyszer csak felgyorsult ott, ahol a termelés megengedte. Például a szász vidékeken már az 1600-as években nagy léptekkel követték a városokat, és ez a 19. században igaz lett az egész Kárpát-medencére – főleg az 1848-as jobbágyfelszabadítás után, amikor létrejött egy egységes mezőgazdász parasztság. A könyvemben a 20. század második felére nem térek ki, hiszen ennek a korszaknak a vizsgálata más kutatási módszertant igényel. A kommunizmus teljesen felforgatta a korábban létező társadalmi-gazdasági viszonyokat, és ez nyilván az építészetre is kihatott. Aztán jött az ezredforduló, amely megint csak felkavart mindent. Régen az ember a szépet, a mást vagy az érdekeset gyakran a közeli városokban, Nagyszébenben, Kolozsváron vagy Besztercén találta meg. Az ezredfordulóhoz érve viszont nagyon kusza lett minden, hiszen elérhető az ausztráliai, az olaszországi és a spanyolországi ház, ahogyan az amerikai színészrezidencia is. Ezt az összevisszaságot pedig igencsak fájdalmasan figyelni az ember, és ez az én koordinátarendszeremben a népi építészet végét jelenti.

– Kalotaszeg rendelkezik egységes népi építéssel?

– Kalotaszeg egy igen szeretett témája az etnográfianak, már a 19. század végén elkezdődtek az itteni néprajzi kutatások. Mégis érdekes, hogy teljesen mást írt mondjuk Jankó János az 1870-es években, mint Bátky Zsigmond 1904-ben.

Ugyanott jártak, és mégis mást tapasztaltak. Majd ezek után megnézzük Kós Károly rajzait, és elolvassuk a Kós Károly-i narratívákat Kalotaszegről, szemügyre vesszük a későbbi felméréseket is, és ismét egy másik képet kapunk. Ennek az az oka, hogy Kalotaszeg átmeneti övezet. Két nagytáj határán található, az erdélyi pitvaros házővezet és az észak-erdélyi kemencés lakószobás házővezet határán. Érdekes módon ez a választóvonal az egész Kárpát-medencén, sőt még Moldván is átsuhan. Ha jól sejtem, ez az éghajlattal is összefüggésben lehet: délen melegebb volt, máshogy fűtöttek, másképp vezették el a füstöt, északon pedig mindez német behatásra megint máshogy nézett ki. Kalotaszegen mindez találkozik, összefut. Jankó észrevette az egyik típust, Bátky pedig a másikat. Mindkettőnek igaza volt. Aztán ahogy teltek az évek, Kalotaszeg fejlődésnek indult, és a húszas-harmincas évekre összeért azzá, aminek már Kós Károly megismerte, aminek mi is megismertük. Többen is feltették nekem a kérdést, hogy miért kell új kötetet írni Kalotaszegről? A válaszom pedig mindig az volt, hogy azért, mert azóta eltelt száz év. A gyönyörű oromfalas, pávafarokos házak, a nagy tornácok, a díszített kapuk egységes építészeté csak a 20. század első évtizedeiben értek össze – magam is a kutatások során jöttem rá arra, hogy mindez így történt.

– Ha visszaugranánk az időben mondjuk száz vagy hatszáz évet, milyennek látnánk a kalotaszegi házakat?

– Ezt nehéz megmondani. Azt látjuk, hogy az érzékszerveinkkel elérhető,

tapintható, rajzolható, fényképezhető házak Erdély-szerte elfogytak a 18. század közepére, elejére. Kalotaszegen a helyzet ennél mostohább, ott a legkorábbra datált házakat az 1850-es évekig tudtuk visszavezetni, de a kutatások szerencsére nem állnak meg a tapinthatónál. Vannak források arról, hogyan festettek a 18. századi házak Kalotaszegen – másképp néztek ki, más anyagokból építették őket, tehát vissza tudunk azért tekinteni. És hát a régészet egy nyitott terület. Például nagy izgalommal figyeljük az autópálya nyomvonalán végzett feltárások eredményeit, ha szerencsénk van, talán többet megtudhatunk akár a 14–16. századi épületekről is – persze ebben az időszakban még nem beszélhetünk kalotaszegi építészeti sajátosságokról, így ezeket az esetleges régészeti feltárásokat főként a nagytáji, erdélyi építészeti nagykönyvbe tudjuk majd beleilleszteni.

Kalotaszeg átmeneti övezet. Két nagytáj határán található, az erdélyi pitvaros házővezet és az észak-erdélyi kemencés lakószobás házővezet határán.

– Hogyan sűrítéd kötetbe mindazt, amit elmeséltél? Hogyan dolgozol, lefényképezed vagy inkább leírod a látottakat?

– A fénykép hihetetlen előnyt jelent, mellette sokat adatlapozunk és rajzolunk is. Sajnos én nem rendelkezem olyan rajz tehetséggel, mint számos elődöm, úgyhogy én inkább fényképeket és technikai rajzokat készítek, ezen túlmenően pedig történeti forrásokat, leltárokat, egyéb anyagokat vizsgállok. Egy ilyen kutatás során nem elégedhetünk meg azzal, amit látunk vagy tudunk, hanem szükségünk van a teljes képre – így minden korábbi kutató eredményeit, megállapításait figyelembe vesszük. Átfogóan kell vizsgálnunk, majd ezt követi a szintézis – és akkor az ember vagy észreveszi az összefüggéseket, vagy nem; vagy a helyes összefüggéseket veszi észre, vagy nem. Ezt majd eldönti az utókor. Nyilván annak csak örülök, ha valaki vitába száll azzal, amit például ebben a könyvben leírtam – bár így lenne, és lenne még olyan kutató, aki továbbviszi a munkámat.

Házsor Torockón (2011). Képek: Furu Árpád gyűjtése

Tíz-tizenöt évnyi adatfelvétel és tíz év adatfeldolgozás áll a kötet összeállításá mögött. De persze nem csak egyedül dolgoztam, a terepen egy csapat segítette a munkámat. Nagy szükség van olyan felkészült, tapasztalt, igazi mesterekre, akik irányítják az ember útját. Itt Balassi Iván nevét említeném meg, aki kezdetől fogva mellettem állt mentorként, majd társkutatóként, illetve vitapartnerként is a segítségemre volt. A doktori értekezésem vezető tanára, Pozsony Ferenc akadémikus tanár úr is rengeteget segített nekem, ő a műemlékvédő építész habitusomat nagyon finoman, nagyon kedvesen, de határozottan terelgette a néprajzos látásmód felé – ennek a jelentőségét csak most értékelem igazán. Amikor ez a terelgetés elkezdődött, egy kicsit berzenkedtem tőle.

Úgy hiszem, ez a könyv egy fiatal diákot és egy nyugdíjas olvasót is egyaránt érdekelhet, és remélem, hogy valóban közönségbarát kötetet sikerült létrehoznom.

– Te ragaszkodtál volna inkább a műemlékvédő látásmódhoz?

– Igen, de ez a terelgetés végül nagyon jól sikerült. Kihangsúlyoznám, hogy a teljes néprajzi és antropológiai tanszék nagyon komoly módszertani támogatást biztosított a számomra. Elvégre én reál

értelmiségi vagyok, műszaki egyetemet végeztem, és tulajdonképpen egy bölcsészkutatói apparátust kellett használnom. És ahhoz, hogy ebből könyv szülessen, szükség volt egy másik csapatra is. Kitérnék a kötet egyik erősségére, a képanyag hihetetlen komplexitására, aminek az összeállítása nagy kihívást jelentett a számunkra. A digitális éra lehetővé teszi az archív anyagok hatékonyabb megjelenítését, itt pedig Könczey Elemér nevét emelném ki, akivel többször is dolgoztam már eddigi munkáim során, és hihetetlenül sokat gazdagodtam az együttműködésünknek köszönhetően. Az Idea Plus csapata is ott állt a háttérben a szakmai precizitásával, az Exit Kiadó pedig lehetővé tette, hogy gyengébb felbontású képeken olyan részleteket mutassunk meg, amikre a korábbi kötetek során még nem volt lehetőség. Köszönettel tartozom a fordítást és a korrektúrát végző kollégáknak is, Berki Tímeának, Szenkovics Enikőnek, Andrea Mileának, Simona Dombinak, Rebecka Weddingtonnak; az Erdélyi Néprajzi Múzeumnak, amely rendelkezésemre bocsátotta az archív felvételeket; továbbá a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumnak, a székelykeresztúri Molnár István Múzeumnak, a budapesti Néprajzi Múzeumnak, a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaságnak, a Csíki Székely Múzeumnak, valamint a Landesarchiv Baden-Württembergnek. A támogatókat is megemlíteném: a Nemzeti Kulturális Alap, a Rómer Flóris Terv, a Teleki László Alapítványon keresztül a Communitas Alapítvány, a Pro Professione Alapítvány, a Székely Nemzeti Múzeum. Az első kötet

kiemelt támogatója az Erdély Öröksége Alapítvány volt, a második kötetnek pedig a Kolozsvári Akadémiai Bizottság, a Magyar Tudományos Akadémia helyi szervezete. Nélkülük ezt a könyvet nem lehetne ilyen áron megvásárolni.

– Kiknek ajánlod igazán ezt a kötetet?

– A műemlékvédő habitus azért nem vészett ki belőlem teljesen, és műemlékvédőként megtanultuk, hogy a műemléket önmagában védeni nemigen lehet, de nem is érdemes – a felhasználó, a tulajdonos, a nagyközönség nélkül értelmét veszíti a műemlékvédő munkája. Ugyanez igaz a kutatásra is: írogathatunk a kutatói elefántcsonttoronyból annak a néhány népiépitész-kutatónak, akit ez a téma érdekel, de ez önmagában nem elég. Úgyhogy én próbáltam arra törekedni a kötet összeállítása során, hogy a szakmától távol álló nagyközönség is értékelhesse azt. Lesz, aki a gazdag képanyagban merül el jobban, más a leíróbb jellegű fejezeteket fogja jobban értékelni. Vagy ott van például a kilencedik fejezet, amely a táji tagolódásról szól. Itt megismerhetjük a főbb tájegységeket, és azt, hogy miképp változtak ezek az elmúlt kétszáz év során. Úgy hiszem, ez a könyv egy fiatal diákot és egy nyugdíjas olvasót is egyaránt érdekelhet, és remélem, hogy valóban közönségbarát kötetet sikerült létrehoznom. Az pedig külön öröm a számomra, hogy az első kiadás röpké egy év alatt elfogyott, és sikerült támogatást szerezni a második kiadásra is.

– Köszönöm a beszélgetést!

Zilahi Nono

Művész az elmúlás vergődésében

Ady József emlékére

Ady József festőművész a Marosvásárhely melletti Jedd községben született 1950. április 4-én, református lelkészi család sarjaként. Evilági létét és alkotói tevékenységét mindössze negyvenegy esztendőbe sűrítette, ugyanis 1991. november 19-én, Budapesten eltávozott az élők sorából.

Chikán Bálint művészettörténész többször is találkozott Ady Józseffel, akinek a munkásságáról gyakran cikkezett szakkönyvekben és folyóiratokban, majd 1996-ban megjelentette beszélgetéseiket *A tisztulás vágya* című emlékkötetben.

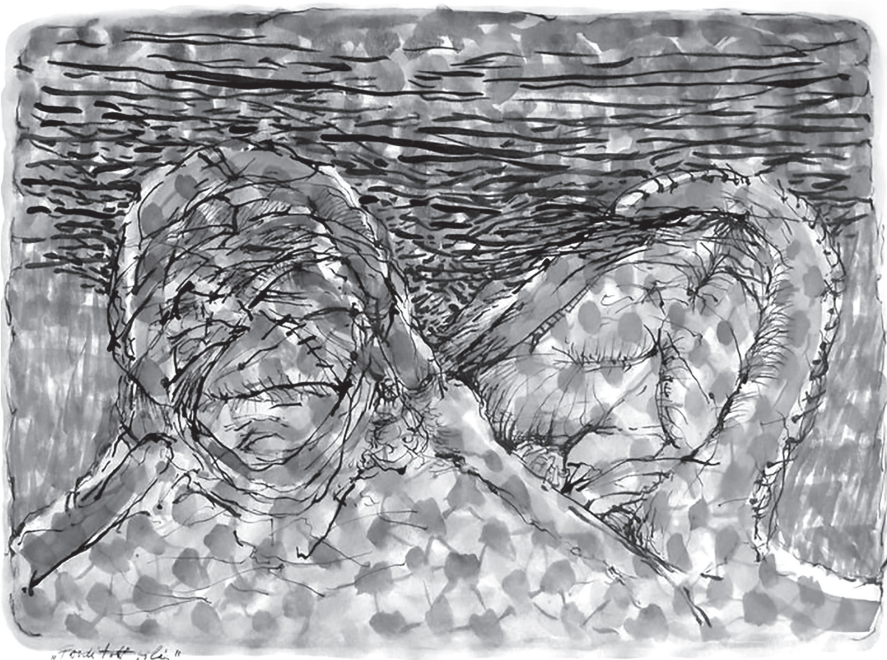
Ady József szakmai életútja három jelentős fázisra tagolható. Az első szakasz a művészeti tanulmányainak megalapozása, amely a marosvásárhelyi

Művészeti Líceumban töltött diákéveivel köthető egybe. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári Ion Andreescu Vizuális Művészeti Akadémián végezte, ebben az időszakban művészi egyénisége kiforrottabbá, érettebbé vált. Alkotói pályafutásának harmadik, s egyben utolsó szakasza az emberi lét végességének, az elmúlás érintettségének, ezzel egy időben a művészi katarzisz megtapasztalásának, megélésének stádiuma. Gyógyíthatatlan betegsége és a magyarországi kitelepedésével járó erőteljes honvágya, valamint páratlan életművének betetőzése határozta meg élete utolsó éveit.

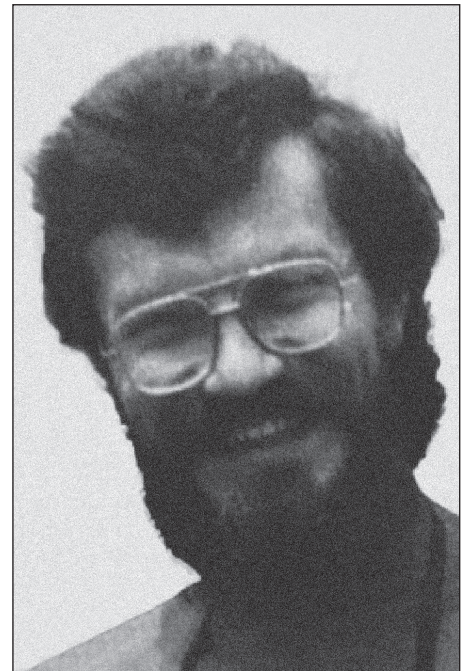
Transzcendens művészete merőben eltér marosvásárhelyi elődei művészeti stílusától. Erdélyi viszonylatban

Álom (linómetszet, 1983)

Fordított világ (1990)

Ady József (1950–1991)

Ady József egyik kiemelkedő képviselője az 1980-as évek elején fellendülő kelet-európai neoavangárd irányzatnak. A hagyományos grafikai és festészeti technikával megalkotott munkái egyéni látásmódról tanúskodnak. Ábrázolása az absztrakt és a figuratív kifejezőmód határán mozog, ugyanakkor a szimbolikus-expresszív kategóriába is beilleszthető. Kierlelt, kiforrott stílusban készült alkotásai egyedi világának dimenzióit tárják fel előttünk.

A művészetkedvelő közönség számos alkalommal bepillantathatott Ady József életművébe egyéni kiállításai, valamint az emlékkiállítások révén; alkotásainak egyre mélyebb lényegi, tudati rétegeit ismerhetjük meg a műélvezet ígézetében.

Ady József alkotásait nem szükséges elemeire szedni vagy boncolgatva elemezni. Úgy ismerhetjük meg és érthetjük meg alkotói rendszerét, ha követjük a formák evolúcióját, a formálódás stációit. Előfordul a szinte disszonáns sokszínűség, de életművének gerincét a tónusfestészet értékeit kiemelő, monokróm színvilág jellemzi, ugyanakkor a hagyományos technikák közötti átmenet, fluiditás is megfigyelhető, ha munkásságának egészét vesszük figyelembe. A fehér papír eleganciáját a misztikus, sejtelmes matt fekete és a sötét tónusok kontrasztja szinte lüktetve váltja fel. Képi nyelvezetére jellemző a fehér alapon helyet foglaló feketék, valamint a fekete alapon a sodródó lendületű fehérek drámai megnyilvánulása, amely

megfigyelhető linóleummetszet- és szénrajzsorozatain.

Ady József műveinek gondolatisága sokrétű. Érett alkotóként olykor tudatosan, máskor ösztönösen formálta meg alkotásait, jelenítette meg mondanivalóját. A hosszasan vallott témáit egyedi vizuális programban alkotta meg. A puritán vonalvezetés, dísztelen tónusok, nüanszok váltják fel a korábbi drámaibb hatásokat. A foltszerű elemekből kinőtt alakok pedig egyre inkább védtelenebbek, kiszolgáltatottabbak. Művein nyomon követhető a formák, alakzatok átstrukturálódása. Éteri érzékenység hatja át festményeinek absztrakt gesztusrendszerét. Negatív hangvételű művészi hitvallása és versbe szedett gondolatai útmutatásként használhatók fel alkotásainak értelmezéséhez, megértéséhez. Lelki és szellemi fejlettsége is a magányba taszította Ady Józsefet, aki mentsvárat, kapaszkodókat keresve nyitott a kultúra, a filozófia és az irodalom irányába is.

„Sokat megéltem
Talán túl sokat
Tapasztaltam
De mindezekhez
Keveset éltem
Sok és kevés
Egy értelmetlenség
Kétfele tépve.”

Ady József *Az ellentmondás feloldása* című, múlt idővel kezdődő versében – amelyet már hanyatló egészségi állapotában írt – a halálsejteleme van jelen,

amely elégikus hangvételt tulajdonít a költeménynek.

„Szétszotom magam
Szaggatottan voltam
Tehát így kell
Átmennem
A nemlétbe is.”

A végzetes fizikai betegség hamar úrrá lett Ady Józsefen, és ez nem csupán alkotásain volt érzékelhető, de verseiben is előtérbe került a halál, a nemlét gondolata, amely életének utolsó időszakában állandó társává vált.

Ady József életének utolsó két esztendeje alkotói tevékenysége legtermékenyebb időszakának bizonyult. Az akkor készült alkotássorozata feltehetően az elmúlás kimerevített pillanatfázisait hordozzák. Utolsó alkotói korszakában a művek narratív szerkezete letisztultabbá vált, minimálisra redukálódott, a drámai hatások és a romantikus megoldások felcserélődtek.

Alkotásainak zöme misztériumteljes tereket tár a néző elé, amelyek megidézik a művész lidérces, éteri világát, amelyet átszö a rejtelem, a talány, ugyanakkor kifejezik keresztény világnézetét: „a kinyilatkoztatás mögött csak egy van: Isten”. Műveit szemlélve érzékelhető, hogy Ady József eljutott a spiritualitás felső szintjére, művészetében élte meg a vágyott tisztulást.

(A cikk a *Népújság* 2021. december 3-i számában is megjelent.)

Székely András Bertalan

In memoriam

Demeter Zayzon Mária

(Kolozsvár, 1944. január 9. – Budapest, 2021. október 12.)

É

letének 78. évében, kis létszámú családi, baráti körben kísértük utolsó útjára Demeter Zayzon Máriát (képünk) 2021. december 3-án a budai Farkasréti temetőben.

A közép-európai nemzetiségtudomány szerény, ám sokoldalú, nagy tudású alakját tisztelhattuk benne. A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen kezdte tanulmányait 1962-ben, majd a bukaresti Tudományegyetemen fejezte be – filozófia szakos tanári oklevelet 1966-ban szerzett. Húsz évig a Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókintézetének, a Társadalomtudományi Kutatóközpontnak volt a tudományos munkatársa, majd áttelepült Magyarországra. 1986 és 1991 között a budapesti Állami Gorkij Könyvtár Nemzetiségkutató Csoportjának a munkatársa, 1993-tól pedig a Kőbányai Polgármesteri Hivatal Emberi Jogi – Kisebbségi Csoport vezető tanácsosa és a PHARE projektvezetője volt. 1996-tól 2001-ig a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalban dolgozott szakmai főtanácsosként. A dokumentációs részleg összefogása mellett a hivatal honlapjának a megalkotása és szerkesztése fűződik a nevéhez.

Erdélyi falukutatásai és publikációi után magyarországi vizsgálatainak az eredménye négy tanulmánykötet. Az elsőt a Komárom-Esztergom megye német és szlovák településein végzett terepmunkája nyomán írta 1993-ban, amelyért a neveléstudomány kandidátusa címet is elnyerte. Ezt követte a következő évben a budapesti népeség mindmáig legteljesebb nemzetiségi-etnikai arculatának a feltérképezése, beleértve a honos népcsoportokat és bevándoroltakat egyaránt. 2002-ben addigi munkásságának keresztmetszetét adó, tanulmányait és cikkeit tartalmazó könyvet jelentetett meg *Kisebbségek – közösségek határon innen és túl* címmel. Mivel a kisebbségkutatás mellett szakterülete volt a tömegkommunikáció és internet szociológiai vizsgálata, 2003-ban egy szintén egyedülállóan

számító, a *Kisebbségek a világhálón* című kötetel rukkolt elő.

Sokoldalú emberként írtam őt le előjáróban. A néprajzi érdeklődését jól illusztrálja az a festett tányergyűjtemény és hímzések sokasága, amellyel otthonát díszítette. A nemzetiségi néprajzi köteteket nyomon követte, és többet ismertetett közülük a magyarországi sajtóban. Kulturális antropológiai vénáját dicséri *Az oroszlán és jelképei. Oroszlán-ábrázolások a művészetek kezdetén* című tanulmánya. Volt szerencsém 2008-ban a festészeti kiállítását megnyitni a Belváros-Lipótváros Nemzetiségek Házában, amelyet több hasonló előzött meg és követett. A képzőművészetben a nagybányai iskola hagyományait folytatta, kétéves iskolát is elvégzett. Tanulmányútjai során Európa híres műgyűjteményeit látogatta és tanulmányozta. Anyanyelve mellett románul, angolul, franciául és németül beszélt, illetve publikált magas szinten.

Soha nem feledte szülőföldjét, igyekezett méltó módon élni a nemesi címhez, amelyet még Apafi Mihály adományozott családjának. Édesapjának, dr. Demeter János jogtudósnak, egyetemi tanárnak, Kolozsvár egykori alpolgármesterének szellemi hagyatékát is gondozta. Öröme gyökerei és a honismeret, helytörténet sokat jelentett a számára. A hagyományos erdélyi tolerancia alapján szeretettel viszonyult valamennyi hazai nemzetiséghez.

Számos szakmai munkában együttműködtünk, közülük az egyik legemlékezetesebb a magyar-cigány együttélés témakörében kiírt Kárpát-medencei pályázat, amelyet sikerült kötetbe is rendeznünk.

Nyugodj békében, kedves Mari! Pozitív szemléleted és jelentős kutatói munkásságod, olajfestményeid velünk élnek, a közép- és nyugat-európai magyarok, illetve az együtt élő nemzetiségi közösségek tagjai egyaránt gyászolnak.

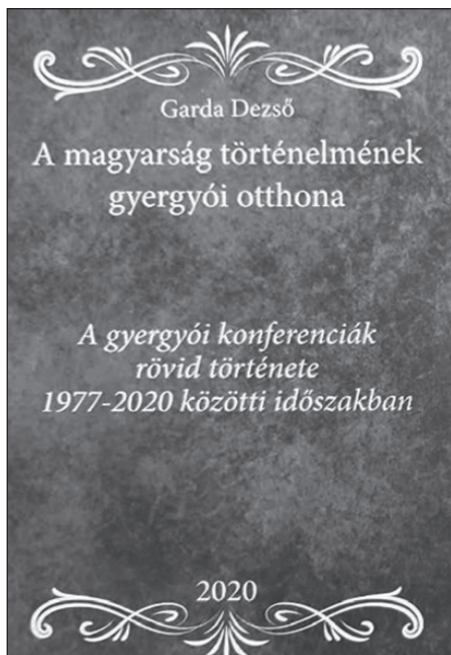
Könyv a cselekvő nemzetépítés iskolájáról

1989 karácsonyának rendszerváltó eseményei után az új kultúrpolitika alakítói és befolyásolói ugyancsak felkarolták a tanuló társadalom fogalmát.

A történelemváltó karácsony után hazai magyar közösségünk az önrendelkezés jegyében próbálta megszervezni kisebbségi társadalmát. Ez a tevékenység jórészt két irányba mutatott. Egyfelől feléleszteni és újraértékelni a kényszerből elhallgattatott nemzeti történelmünket és hagyományainkat, másfelől visszaállítani az egykori társadalmi életünket jól működtető erdélyi intézményeinket, valamint meghonosítani az európai közösségeket már a legmodernebb szinten szervező és működtető új intézményeket. Múltunk újraértékelése és jövőnk újratervezése egyszerre lett közösségünk sürgős feladata, s az első pillanattól kezdve tudtuk, hogy mindezt főleg a civil társadalom általunk létrehozott intézményein keresztül tudjuk majd megvalósítani. Vagyis állami támogatásra nem, csakis a hazai magyar közösségünk belső alkotó energiáira számíthattunk. Az ezredforduló előtti évtized egyik európai kulturális irányzata a tanuló társadalom kiépítése volt, ennek alapeszméje pedig az egész életen át tartó tanulás lehetőségének a megteremtése öreg kontinensünk polgárai számára. Úgy tűnt akkor, hogy ennek leghatékonyabb módja itt a Kárpát-medencei magyar kultúrkörben, ha meghonosítjuk (vagy éppen újrahonosítjuk) a népfőiskola intézményét. Ennek ugyanis mély európai hagyományai vannak, másrészt az elmúlt száz évben, különösen társadalmi válsághelyzetekben, jelentős szerepet játszott a magyar neveléstörténetben (már amikor működhetek ilyen iskolák), s nem utolsósorban azért, mert hazai viszonylatban a kisebbségi lét körülményei között a népfőiskolát civil társadalmi intézményként lehet létrehozni és működtetni. Ennek érdekében a történelem kerekét megpörgető, 1989 karácsonyának rendszerváltó eseményei után az új kultúrpolitika alakítói és befolyásolói ugyancsak felkarolták a tanuló társadalom fogalmát,

és támogatták a népfőiskolák intézményeinek meghonosítását itt a Kárpátok ölelésében. Olyannyira, hogy Erdélyben a rendszerváltást követő másfél évtized alatt a magyar kulturális civil szervezetek körében mondhatni mozgalmi jelleget öltött ez a felnőttképzési forma. Ha nem is annyira az intézmények létrehozása terén, mint inkább a programjaikba beillesztett különböző felnőttképzési folyamatok során a népfőiskola demokratikus és közösségépítő oktatási módszereinek az alkalmazásában.

Garda Dezső, Gyergyószentmiklósan élő tanár, szociográfus, történész szakíró, politikus nemrég megjelent könyve* felszínre hozza a múlt század kilencvenes éveinek az elején beindult, s mint fentebb említettem, több mint másfél évtizedig tartó népfőiskola-törekvések kezdeti eseményeit. Mert abban a korszakváltó időben jórészt nem spontán módon indultak be a különböző, jövőbe tekintő társadalomszervező folyamatok, hanem jól átgondolt, megtervezett programok keretében. Írom fentebb, hogy a kiadvány szerzője „felszínre hozza”, mintha a történelem mélyeségek mélyeségeiből kellene előbányászni az alig harminc évvel ezelőtti eseményeket. Csakhogy az elmúlt másfél évtized kultúrpolitikájának Kárpát-medencei alakítói ugyancsak mostohán kezelték a népfőiskolák ügyét, egyesek működését főleg anyagi szempontból ellehetlenítették, hogy aztán az utóbbi időben – mint az általuk most felfedezett „spanyolviaszt” – beemeljék ennek a felnőttképző intézménynek a jelentőségét a köztudatba, megfelelkezve azokról a szervezkedési folyamatokról, amelyek közvetlenül a rendszerváltás utáni időszakban már jelentős eredményeket tudtak felmutatni ezen a téren. Garda Dezső könyve, amely lényegében az 1990-ben alakult Gyergyói Népfőiskolai Társaság három évtizedes krónikája, nemcsak a politikaváltás

utáni Erdély első ilyen felnőttképző intézményének az életét vázolja, főleg a sajtóvisszhangokon keresztül, hanem egyben bemutatja a már említett hazai népfőiskolai mozgalom kezdeti eseményeit is. Induláskor az új felnőttképző intézménynek kétirányú tevékenysége volt. Egyrészt a Gyergyószentmiklóson és a környékbeli falvakban élő gazdák részére szakmai tanfolyamokat szervezett, másrészt nemzeti történelmünket idéző konferenciákat, melyeknek neves hazai és anyaországi előadói voltak. A könyv szerzőjének a tudományos ismeretterjesztő munkássága 1977-ben kezdődött, amikor Gyergyóremetén, ahova az említett esztendőben mint kihelyezett fiatal tanár érkezett, már két, felnőtteknek szóló történelemszemináriumot is szervezett. Majd Gyergyószentmiklóstra való áthelyezése után 1978 és 1983 között több szakmai konferenciát is rendezett jeles hazai történészek közreműködésével. Ezt követően egészen a rendszerváltásig a politikai hatalom országosan betiltotta az ilyen jellegű magyar történészösszejövetel megőrzését, igaz, utólag az is kiderült, hogy Garda Dezső tevékenységét a hazai politikai rendőrség végig ugyancsak nagy figyelemmel követte.

Nyomban a politikai hatalomváltás utáni esztendőben, már 1990-ben, Garda Dezső megfogalmazta és a közvélemény elé tárta a székelyföldi felsőoktatási intézmények létrehozásának a szükségességét. Azonban elképzelése országos szinten nem kapott érdemi támogatást, s ekkor határozta el, hogy Gyergyószentmiklóson népfőiskolát fog alapítani. Bár a Gyergyói Népfőiskolai

Társaság 1990 őszén alakult, hivatalos jogi személyiséggé válása csak 1991 júliusában valósulhatott meg. A szerző könyvének előszavában így ír az intézmény megalapításának fontosságáról: „A népfőiskola megalakulása biztosította azt a keretet, hogy az általam szervezett történészkonferenciákra magyarországi történészeket is meghívhassak. Az 1990 és 1998 közötti időszakban a népfőiskola felvállalta a gazdaköri tevékenységet is.” A népfőiskola tevékenységére hamar felfigyeltek az 1991-ben (újra)alakult Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE), valamint a budapesti központtal működő Magyar Népfőiskolai Társaság (MNT) vezetőségei is. Így szervezték meg 1992. április 24. és 26. között Gyergyószentmiklóson a népfőiskola-szervezők első országos találkozóját. (A szerző tévesen állapítja meg, hogy „sajnos utolsó” is. Hiszen többek között 1994. június 19. és 26. között rendezték meg Nagyenyeden a Népfőiskola-szervezők Országos Képzőtáborát, valamint 2002. március 1. és 2. között Kolozsváron a Népfőiskola Börzét, hogy csak a jelentősebb eseményeket említsem.) Az összejövetelre olyan személyek kaptak meghívást Erdély majdnem minden megyéjéből, akik már addig is foglalkoztak művelődésszervezéssel, főleg a szabadegyetem terén. Ezért kerülhettem be én is akkor a Kolozs megyei küldöttségbe, s erről a rövid tanfolyamról elmondhatom, hogy számomra sorsfordító volt. De gondolom, hogy a többi jelenlétét is elgondolkottatták a hallottak, hiszen az MNT előadói új lehetőségeket vázoltak a Kárpát-medencei, s ezzel a hazai közművelődésünk számára, különösen a felnőttképzés terén. Az összejövetel egyik felemelő pillanata volt, amikor az előző télen megtartott gazdatanfolyam résztvevőinek kiosztották a Gyergyói Népfőiskolai Társaság Gazdaköri Okleveleit. Garda Dezső könyvében közlésezi a háromnapos tanácskozás végén megfogalmazott, és a résztvevők által elfogadott közleményt is: „Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, a Magyar Népfőiskolai Társaság és a Gyergyói Népfőiskolai Társaság szervezésében 1992. április 24–26. között Gyergyószentmiklóson sor került a népfőiskola-szervezők első országos találkozására, amelyen a résztvevők a következőket határozták el: 1) Az erdélyi magyar népfőiskolai kezdeményezések szervezeti kiépítését és működtetését az EMKE keretében tartjuk megvalósíthatónak. Ugyanakkor szorgalmazzuk és támogatjuk az egyházi, önkormányzati vagy más szervezetek részéről

jövő kezdeményezéseket. 2) A találkozón körvonalaztuk a hazai népfőiskolák megteremtésének tartalmi, technikai és pénzügyi feltételeit. A résztvevők megalakították az Erdélyi Magyar Népfőiskolai Kezdeményező Csoportot, amely népszerűsíteni fogja a népfőiskola feladatait és eszméit. Célja: a hagyományos közművelődés megújítása és az európai népfőiskolák tapasztalatainak meghonosítása. 3) A kezdeményező csoport a jövőben együttműködik a Magyar Népfőiskolai Társasággal, és az európaiság szellemében keresi a kapcsolatot a térség hasonló törekvéseivel. 4) A résztvevők héttagú ideiglenes ügyvivő testületet választottak meg.” Ez utóbbi testület tagjai Ábrám Zoltán, Dáné Tibor Kálmán, Égető Eszter, Garda Dezső, Kelemen Sándor, Kötő József és Vofkori László lettek.

Garda Dezső már 1990-ben megfogalmazta és a közvélemény elé tárta a székelyföldi felsőoktatási intézmények létrehozásának a szükségességét.

A kötetből megtudhatjuk, hogy még ugyanabban az évben a Gyergyói Népfőiskolai Társaság újabb történészkonferenciát hirdetett 1992. október 23–24-re a székely kisváros polgármesteri hivatalának tanácstermébe. Az Erdély történelmét áttekintő tudományos ülészakon magyarországi és hazai történészek idézték fel térségünk ugyancsak zaklatott históriájának egy-egy momentumát. Egy kicsit kakukktojás-ként, de mindenféleképpen az új gyergyói intézmény által felvállalt népfőiskola-szellemiség jegyében hangzott el Sz. Tóth Jánosnak, az MNT titkárának *A magyar népfőiskolai mozgalom múltja és jövője* című előadása. S bár Garda Dezső nem említi könyvében, de a gyergyói népfőiskolának erre az eseményre elkészült a fél évvel azelőtt megválasztott ügyvivő testület összefoglaló tanulmánya arról a hathónapos munkáról, amelyet ennek a felnőttképző intézménynek az erdélyi meghonosítása érdekében tettek egyes közművelődési egyesületeink. Címe: *Az Erdélyi Magyar Népfőiskolai Kezdeményező Csoport Kolozsvári Információs Irodájának beszámolója* volt. Bár a könyv szerzője szerényen nem említi, de az előbb fel-levenített két esemény volt az, amely

A gyergyószentmiklói Szabadság tér (Piața Libertății), szemben a Márton Áron utca és a Szent Miklós-templom. Kép: Fortepan/Sütő András örökösei

beindította a több mint másfél évtizedig tartó, mozgalom jellegű folyamatot Erdélyben a népfőiskola szellemiségének és intézményének a meghonosítása érdekében. No meg a Garda Dezső alapította Gyergyói Népfőiskolai Társaság volt az első hazai intézménye ennek a felnőttképző oktatásnak. Mint fentebb már említettem, a gyergyói népfőiskola 1998-ig a székely kisvárosban és környékén élő gazdák szakmai képzését is felvállalta. Feltételezem, hogy a hazai gazdaságszervezők önállósodásával, például a Romániai Magyar Gazdák Egyesületének a megjelenésével a mezőgazdasági tanfolyamok is más intézményi keretek közé kerültek. A könyv jelentős dokumentumértéke, hogy 2020-ig bemutatja a székely kisváros népfőiskolája által szinte minden évben megszervezett történetészkonferenciák programjait. Olyan jelentős eseményeket elevenít fel többek között, mint az *Erdélyi Múzeum Egyesület első szakosztályának gyergyószentmiklói vándorgyűlése (2003)*, vagy mint az *Ünnepi történetész-konferencia Gyergyószentmiklós rendezett tanácsú város létrejöttének a 100., országos vásárjogának a 400. évfordulója tiszteletére című előadásorozat (2007)*. Jómagam nem vagyok történész, éppen ezért érdemben nem tudok hozzászólni a harminc év alatt megrendezett konferenciák

tartalmi részéhez (szerintem érdemes lenne ezt a témát egy külön dolgozatban kielemezni), tény azonban, hogy a szakma hazai és magyarországi képviselőinek az elitje fordult meg három évtized alatt a Gyergyói Népfőiskolai Társaság által szervezett történelmi szemináriumokon.

Garda Dezső könyve erdélyi művelődéstörténetünknek egy ugyancsak fontos adaléka. Mindenekelőtt harmincéves krónikása a rendszerváltás után létrejött első intézményesített és sikeresen talpon maradt népfőiskolának, a Gyergyói Népfőiskolai Társaságnak. Ez a három évtizedet felölelő intézményi folytonosság mindenekelőtt alapítója, Garda Dezső szívós, kitartó munkájának köszönhető. No meg a székelyföldi kisváros mindig újabb ismereteket elsajátítani vágyó közösségének. De a kiadvány arra is rávilágít, hogy közvetlenül a rendszerváltó karácsony után erdélyi magyar közösségünk – különösen kulturális életének a megszervezésében – hosszú távú stratégiákban gondolkodott, nem hagyta sodortatni magát a különböző politikai áramlatokkal. Hisz éppen ez a könyv dokumentálja, hogy a Gyergyószentmiklóson megfogalmazódott népfőiskolai kezdeményezés egy átfogó kulturális stratégia része volt, az akkor itt elvetett mag rövidesen szárbá

szökkent, és több mint másfél évtizeden keresztül benne élt a hazai magyar közművelődési életben. A kiadvány továbbá arra figyelmeztet, hogy e rohanó világunkban a talpon maradásunk érdekében továbbra is szükségszerű múltunk állandó újraértékelése és jövőnk folytonos újratervezése. Az egész életen át tartó tanulás pedig korparancs, s ennek egyik leghatékonyabb intézménye a népfőiskola, amelynek európai és Kárpát-medencei történelme is azt példázza, hogy mindig a cselekvő nemzetépítés intézménye volt. Közel két évszázados fennmaradásának kulcsa pedig annak az ideológiának a következetes fenntartása, hogy alkotó energiát és pénzt múltba fektetni csak akkor érdemes, ha jövőt építünk vele.

Garda Dezső könyvének művelődéstörténeti érdemei vitathatatlanok, nyomdai kivitelezése magas színvonalú. Azonban megérdemelt volna egy alaposabb szerkesztői és korrektori odafigyelést.

***Garda Dezső: A magyarság történelmének gyergyói otthona – A gyergyói konferenciák rövid története 1977–2020 közötti időszakban. F&F INTERNATIONAL, Gyergyószentmiklós, 2020. A könyv a Gyergyói Népfőiskolai Társaság 30. évfordulója tiszteletére készült.**

B. Kovács András

A székelység huszadik század eleji történetéről

Közel hétszáz oldalas, fókusz opusszal* gazdagította eddigi 27 kötetből és sok tanulmányból álló életművét a szorgos gyergyói történész, dr. Garda Dezső. A száz évvel ezelőtti páratlan eseménysor, amely a román hadsereg 1916-os betörésével és a kivérzett országba való 1919-es bevonulásával járt, olyan krónikására talált benne, akit politikusként is megismerhettünk négy parlamenti mandátuma alatt, amikor is a székelység legégetőbb gazdasági és kulturális érdekei mellett kiállva próbálta meg a történelmi jóvátétel ügyét előbbre mozdítani. Különböző nemegyszer magára hagyták saját pártjában is. No de ezekről emlékirataiban fog remélhetőleg beszámolni.

A mostani kötetnél maradva, a szerző aprólékos gondokkal, helységről helységekre haladva, Gyergyótól esetenként Háromszékig eljutva dolgozza fel az 1918 és 1922 közötti időszakot, a hazai magyarság történelmi hanyatlásainak egyik mélypontját. Ezzel a kötet a helytörténészek számára is megkerülhetetlen kútforrássá válik. 1916-ban például Szárhegy községben egy áldozatok nélküli robbantásért előbb nyolcvan összefogdosott lakost akartak tömegével kivégezni megtorlásként a megszálló csapatok, utóbb ezt a községi tanács kilenc tagjára korlátozták. A községet emiatt is, Szárazajtához hasonlóan, a mártírtelepülések közt tarthatjuk méltán számon. Az 1916-os betörés ismertetésének rendjén forrásközléssel felérő részletességgel taglalja a székely székeken történő eseményeket, ismerteti a drámai helyzetet, amely a települések és a lakások teljes kifosztása után éhínséget is zúdított a túlélőkre nyakába. Gyalokay Sándor főispán írta a miniszterelnöknek 1916 végén: „Az elmenekült lakosság visszajövetele a munkaképes férfiak és a ló- és ökörfogattal rendelkezők kivételével ne engedjék meg egyelőre,

mert a már eddig visszajöttök is éhínségnek néznek elébe, mert se gabona, se más közszükségleti cikk nincsen elegendő, s kivétel nélkül az egész Csík vármegyében a kirabolt és nagy részben tönkre ment kereskedő üzletek üresek”, és áruraktárak felállítására, vonaton behozott új készletekre lenne szükség. Az 1916-os erdélyi menekültek számát különben 150 ezer körülire teszik. A szerző sorra veszi ennek kapcsán egyebek mellett a gyógyszerellátás, az élelmiszer-kereskedelem, az egyéni gazdaságok gondjait, a mezőgazdasági munkálatok újrakezdését az 1917-es évben, mikorra aztán a menekültek kálváriája is véget ért. A helyi sajtó tudósításait levéltári kutatásai eredményeivel ötvözve, a komplex közelítés módszerét alkalmazza, az eseménysorok leírása mellett a társadalmi keresztmetszetet alkotó egyes intézmények működési módjára is kitérve, a közösségi csoportok egymáshoz való viszonyát is elemelve.

A korábbi közelítés eredményeit aztán a világháború végi apokaliptikus idők, a történelmi Magyarország szét hullásának képe követi. A román hadsereg ezúttal jóformán minden ellenállás nélkül, sőt nem egy helyen a magyar elit csendes közreműködésével vonult be, amelynek egyik magyarázata az őszirózsás forradalom nyomán keletkezett felfordulás és a belső konfliktusok kirombanásában keresendő, ezek az önvédelemre is képtelenné tették az elárult országot.

A Gyergyóban állomásozó cseh és horvát katonákat például ugyan lefegyverezték a nemzeti tanács megalakulása után 1918. november elején, de másutt ez nem sikerült, az új nemzetőrséget nem mindenütt tudták felállítani, mi több, nem egy helyen az a belső leszámolás eszközévé vált.

Háromszéken az új tanács feleskette a katonaságot is, a frontról

A szerző aprólékos gondokkal, helységről helységekre haladva, Gyergyótól esetenként Háromszékig eljutva dolgozza fel az 1918 és 1922 közötti időszakot.

Garda Dezső

SZÉKELYFÖLD AZ 1918. ÉV VÉGI
ROMÁN HÓDÍTÁSTÓL
AZ ORSZÁGOS MAGYAR PÁRT
MEGALAKULÁSÁNAK IDŐSZAKÁIG.

Impériumváltás Gyergyóban

-2021-

hazaáramló katonákból azonban a kritikus novemberi hónapban ütőképes véderőt itt sem tudtak felállítani. A szerző a Károlyi-kormány és a kolozsvári központi erdélyi magyar hatóság felelősségének a kérdését sem kerüli meg. „Miután gróf Károlyi Mihály átjárt Székelyföldnek és Kelet-Erdélynek a megszállási jogát a francia és román katonai vezetőknek, a Nemzeti Tanács erdélyi bizottságának adta át Erdély kormányzati hatáskörét, hogy meneküljön a felelősség alól.” A krónika helységenkénti részletezésben veszi sorra, hol hány pap, új polgármester, nemzetőr, jegyző

stb. került cselekvőképtelen helyzetbe. Az elit korrupciójáért is a legtragikusabb pillanatban nyújtották be nekik a számlát. Végül 1918. november 26-án Csíkszereda volt az első románok által megszállt város. A szerző úgy véli, Apáthyék a székely hadosztálynak nem engedték meg, hogy megakadályozza például Kolozsvár megszállását, ami 1918. december 24-én be is következett.

Különösen fájdalmas fejezetek foglalkoznak a kolozsvári magyar egyetem felszámolásának brutális körülményeivel s a felekezeti egyetem alapításának elgáncsolásával. 1919. „május 11-én

az egyenként megkérdezett tanárok kijelentették, hogy az esküt (Ferdinánd királyra) nem teszik le. Schneller István május 12-én délelőtt 10 órakor átküldte a prefektusnak a karok nyilatkozatát, amelyben megtagadták a hűségeskületét, és óvást emeltek az egyetem román birtokbavétele ellen. A nyilatkozat elküldése után Poruțiu prefektus, Onisfor Ghibu államtitkár vezetésével három román gyalogsági szakasz körülfogta az egyetemet s minden kijáratot lezárt. Déli 12 órakor a tanároknak távozniuk kellett az épületből...” (252. old.)

A kötet sorra veszi ezt követően az egyes gazdasági ágazatok helyzetét külön-külön, közellátás, faipar, pénzintézetek, villamostelepek, anyakönyvi hivatalok, az egyházak, az bíróságok helyzetét a kérdéses négyéves időszakban, egyszerre közelítve alulról, a lokalitás szempontjából és felülről, az országos események felől e kérdéskörökhöz. Nem történészként, de meggyőződéssel gondolom, ezzel a feldolgozás módszertanából is példát ad.

A kötet sorra veszi az egyes gazdasági ágazatok helyzetét, egyszerre közelítve alulról, a lokalitás szempontjából és felülről, az országos események felől e kérdéskörökhöz.

A kiutat eme zűrzavarból a magyarság önmagára találása teremthette meg, több meghiúsult kísérlet után alakulhatott meg végül az Országos Magyar Párt, amely aztán az 1938-as királyi diktatúra idejéig próbálta életben tartani a közösségi reményt az egyenjogúsításra, melynek jogi garanciáival és egyéb feltételeivel ma is adósunk az ország.

Említsük még meg, hogy a kötet illusztrációs anyagát részben ama művészeti iskola növendékei készítették, akik iskolájuk létét is magának a szerzőnek a képviselői mandátuma idején végzett érdekvédelmi munkájának köszönhetik.

***Garda Dezső: Székelyföld az 1918-as román hódítástól az Országos Magyar Párt megalakulásának időszakáig. Impériumváltás Gyergyóban. F&F International, Gyergyószentmiklós, 2021.**

Borbély Éva |

Újévi babonák, hiedelmek tányérunkon és azon kívül

A majorság „hátrafelé kapar”, a disznó „előre túr”, a hallal „elúszik a szerencse” vagy „gazdagságot hoz”?

Az újév a világon mindenütt ünnepi alkalom, melyhez szokások, hagyományok, babonák, tiltások, jóslások kapcsolódnak.

A római újév Julius Caesar naptárreformjának köszönhetően került január elsejére. A középkori Európában többféle évkezdet volt szokásban. Magyar nyelvterületen karácsonytól, december 25-étől számították az új évet. A változó évkezdetre utal az újév kiskarácsony elnevezése is.

A január elseji évkezdet a Gergely-féle naptárreform (1582) óta vált általánossá. Az újév a világon mindenütt ünnepi alkalom, melyhez szokások, hagyományok, babonák, tiltások, jóslások kapcsolódnak. Ezek általában a gazdasági élethez, a háztartáshoz köthetők, a család és az egyén szerencsését kívánják megalapozni.¹ Ezek lehetnek általánosabbak, amelyek nagyobb népcsoportokat (akár nemzeteket) érintenek, vagy helyi jellegűek, kisebb közösségekre jellemzők.

Újévi jóslások

Régen Sóvidék némely településén az ősztendő éjszakáján annyi hasáb-fát állítottak az ház oldalához, vagy

annyi kanalat az ablakba, ahány tagja volt a családnak, név szerint megjelölve mindenki fáját. Úgy tartották, ha valamelyik fa eldől, annak a gazdája meghal az új esztendőben. Más falvakban ez a szokás más tartalommal élt: a lányok férjhezmenetelét jósták meg belőle. Szilveszter estéjén összegyűltek a leányok, kicsi fákat állítottak az ablakba, megjegyezve, melyik kié. Úgy tartották, amelyiké eldől, az fog az új évben férjhez menni. Egy másik házasságjósló szokás volt az, amikor a lányok egy-egy háznál összegyűlve papírdarabokra felírták kilenc legény nevét, majd lisztből gombócot gyúrtak, mindenik gombócba belegyúrtak egy-egy papírszeletet. A víznek akkor kellett forrnia, amikor harangoztak a templomban. Amelyik legény gombóca leg hamarabb feljött a víz tetejére, az lett a leány jövődöbelije.²

Pár évtizeddel ezelőtt még gyűjtethető hiedelemmonda szerint nemcsak a jövődöbeli férjeket lehetett meglátni az ősztendő éjjelén, hanem a falubeli boszorkányokat is. Idősebbek jól emlékeznek még arra, hogy

hagymakalendáriumot is készítettek, ebből az új esztendő hónapjainak az időjárását jósolták: egy hagymát az év hónapjainak megfelelően tizenkét cikkre vágtak, mindenik cikkre ugyanannyi sót tettek. Annak megfelelően, hogy melyik cikk vizesedett, nedvesedett vagy éppen maradt szárazon, olyan esős vagy száraz időjárás volt várható a következő év megfelelő hónapjában.³

Újévi védelmező praktikák

Más szokások az állatállomány védelmét célozták meg: újév napján a majorságot kerek abroncsból kell etetni, hogy egész évben együtt maradjanak. Az újévi hamut összegyűjtötték és a veteményeskertbe szórták azért, hogy „a növényi bolhák ne tegyenek kárt a veteményekben”.

Újévi tiltások

Az újévi első látogatóhoz is kapcsolódik hiedelem. A magyar nyelvterületen általános volt, hogy a nőnemű látogató balszerencsét, míg a férfi látogató

szerencsét hozott a ház lakóira, ezért az asszonyoknak az újév reggelén és délelőtti óráiban tilos volt szomszédolni.

Mosni sem volt szabad újév első napján, mert amennyi ruha van kiterítve, annyi állatbőrt fog kiteríteni a gazda az új évben.

A szemetet kidobni az új év első napján úgyszintén tilos volt, mert a szeméttel együtt a szerencse is távozott a háztól.

Táplálkozással kapcsolatos népi hiedelmek

Az ősztendőhöz, újévhez számos táplálkozással kapcsolatos hiedelem is társult, ezek a mai napig befolyásolják étkezési szokásainkat. A magyar nyelvterületen általánosnak mondható, hogy újévkor nem majorságot, hanem disznóhúst kell enni. A malac a bőséget, a gazdagságot is jelképezi mind a mai napig. Míg a szárnyasokkal együtt elrepülhet a szerencse, vagy hátrafelé kaparják azt, a malac előre túr, azaz kitérja a szerencsénket. A hal fogyasztását újév idején azonban már vidékenként eltérően értékelték, és ez máig így maradt fenn: folyók mentén szerencsét hoz (ahány

pikkely, annyi pénz), másutt pedig ellenkezőleg: elúszik általa a szerencsénk.

A köles, a lencse fogyasztása egykoron szerencsevarázsló praktikának számított, és ma is szívesen tartjuk magunkat ehhez a hagyományhoz.

Modern életünkhöz tartozik a szilveszteri pezsgőfogyasztás. Az 1600-as években Dom Perignon francia szerzetes túl sokáig hagyta erjedni a bort, így született meg a véletlennek köszönhetően a ma olyannyira kedvelt habzó ital. Akkoriban a pezsgőt kizárólag üvegben erjesztették, ezért egy-egy üveg ital elkészülése két-három évig is eltartott. A kis mennyiségben készült italt rendkívül magas ára miatt kizárólag a felső társadalmi rétegek engedhették meg maguknak. Az 1850-es években beinduló nagyipari pezsgőgyártás az alsóbb társadalmi rétegek számára is elérhetővé tette a nedűt, bár az ára miatt még ma is a luxuscikkek kategóriájába tartozik. A luxus érzete, a fényűzés, a csillogás, a gazdagon megterített asztal hozzátartozik a szilveszterhez. Pezsgővel koccintani az újév beköszöntésekor valójában azt jelenti, hogy egész évben bőségben, gazdagságban fogunk élni.

*A malac a bőséget,
a gazdagságot is jelképezi
mind a mai napig. Míg
a szárnyasokkal együtt
elrepülhet a szerencse,
a malac kitérja azt.*

Egyes vidékeken szerencsepogácsákat készítettek. Egyik pogácsában elrejtettek valamit, úgy tartották, aki azt megtalálja, annak fog kedvezni a szerencse az új évben. Ennek azonban az volt a feltétele, hogy még éjfél előtt derüljön ki, kit ér a szerencse, a pogácsákat tehát az új év beköszöntéig el kellett fogyasztani.

Töpörtyús pogácsa kenyéértésztából

Ha már a pogácsáknál tartunk, akkor következzenek egy több mint százéves pogácsarecept. Nem szilveszteri pogácsa ugyan, de a téli estéknek, baráti összejöveteleknek kiváló kísérője lehet, bor- korcsolyának is kínálható.

A receptet 1906-ban jelentette meg először *Kolozsvári szakácskönyv. Hasznos útmutató a középosztály számára a háztartás minden ágában* címmel Lepage Lajos Könyvkereskedése

Írásunkat a szerző képeivel illusztráltuk

Kolozsváron. A Kriterion Könyvkiadó jóvoltából újra kezünkben tarthatjuk ezt a kordokumentum jellegű receptgyűjteményt. Míg a régebbi korokból ránk maradt szakácskönyvek a felső társadalmi rétegek számára készített ételeket tartalmazták, ennek a könyvnek a szerzője, a nevét titokban tartó „székely asszony” fontosnak tartotta a helyi viszonyokhoz, illetve a korabeli középosztályhoz való alkalmazkodást. Amint írja: „Mert hiszen a portugáli almakompót, a grog, sillbub-puncs stb. bizony nem érdekli például a székely középsorsú háziasszonyt. (...) Ha ezzel [a könyvvel – a szerző megjegyzése] székely nőtársaimnak egy hasznos házi tanácsadót nyújthatok, úgy céloimat teljes mértékben elértem.”

A recept a következőképpen hangzik:

„Töpörtyűs pogácsa kenyértésztából

Mikor a kenyeret szaggatjuk le, jó két zsömlényit külön teszünk a lapítón kelni. Ehhez veszünk egy zsömlényi töpörtyűt, s azt megvagdadjuk aprón. A lapítón kézzel kinyújtjuk, a töpörtyűt közepére téve, négy felől ráhajtjuk, és szögletesen összehajtva kinyújtjuk

serítővel, és így vagy háromszor összehajtva és nyújtva, végre ujjnyilag kinyújtjuk, és kivágjuk kockákra, zsíros pléhbe rakjuk, s tetejét is megkenjük zsírral. Ha megkelt, a kenyerek után vetjük elől a kemencébe.”

Ezt a receptet készítettük el, kissé csalva, gyorsított életünknek, korunknak megfelelően modernizálva. Ez csupán annyit jelent, hogy a kenyértészta gyúrását kenyérsütőgépre bíztuk, de természetesen saját kezűleg meggyúrt tésztával is gyönyörű pogácsákat kapunk. Jelen esetben az általunk elkészített megúszós verziót rögzítjük.

Hozzávalók: 205 ml víz, 1,5 evőkanál napraforgóolaj, 1 kiskanál só, 1,5 kiskanál cukor, 130 g fehér liszt, 200 g teljes kiőrlésű liszt, 1 kiskanál szárított élesztő (a kenyérsütőgép mellé adott teljes kiőrlésű kenyér receptje, de saját kenyérr recept is felhasználható), 70 g töpörtyű, egy kanál zsír.

Elkészítése: A kenyértészta hozzávalóit (ha géppel készítjük) a gépbe tesszük, és a kelesztőprogramot kiválasztva megkelesztjük. A *székely asszony* leírását követve kinyújtjuk, rátesszük az apróra vágott töpörtyűt, négyfelől ráhajtjuk

a tésztát és kinyújtjuk. Ezt a műveletet elismételjük párszor, míg a tésztában a töpörtyűdarabok jól elvegyülnek. Ha úgy látjuk, egyenletesen elosztódtak a tésztában, ujjnyi vastagságra kinyújtjuk, pogácsaszaggatóval pogácsákat vágunk ki, a tetejüket zsírral megkenjük, majd sütőpapírral bélelt tepsiben, 170 fokon 20 perc alatt készre sütjük.

Frissen a legfinomabb, de ha gondosan tároljuk, hogy ne száradjon ki, másnap is kiváló harapnivaló. Ennek a kenyértésztából készített töpörtyűs pogácsának nagy előnye, hogy nem annyira zsíros, mint a hasonló névvel ismert pogácsa, a felhasznált teljes kiőrlésű lisztnek köszönhetően pedig egészségesebb is. Különböző mártogatósok mellé is kitűnően bevethető.

Jegyzetek

1 Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika: *Jeles napok, ünnepi szokások*. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 1997.

2 Barabás László: *Forog az esztendő kereke. Sóvidéki népszokások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1998.

3 Uo.

A radiokarbonos kormeghatározás a régészet szolgálatában

Ki és mikor alkotta meg a radiokarbonos kormeghatározás technikáját? Pontosan mit is jelent? Napjainkban milyen eszközöket használnak a vizsgálatok során? Melyek lehetnek a céljai az ilyen vizsgálatoknak? Milyen mértékben tudja segíteni a régészetet a kutatásai során? Milyen konkrét példák vannak a szénizotópos vizsgálatokra? Ezeknek a kérdéseknek igyekeztem utánajárni ebben az írásban.

Egy kis témamegalapozás...

Willard Frank Libby amerikai vegyész 1908. december 17-én született Grand Valley-ben – Colorado állam, Amerikai Egyesült Államok. Ő volt az, aki megalkotta a ^{14}C -es izotópon (vagyis a tizennégyes tömegszámú szénizotópon – szerk. megj.) alapuló radiokarbonos kormeghatározás módszerét. Napjainkban ez rendkívül értékes eszközévé vált a régészetnek, antropológiának és a földtudományoknak. 1960-ban kémiai Nobel-díjat kapott érte.¹

Willard Frank Libby a Kaliforniai Egyetemen tanult, ahol 1931-ben főiskolai diplomát, 1933-ra pedig doktorátust szerzett. 1938-ra egyetemi adjunktus lett. 1940-ben feleségül vette Leonor Hickey-t. 1941-ben Libby guggenheimi ösztöndíjat kapott, hogy a New Jersey-i Princeton Egyetemen dolgozzon, de munkáját félbeszakította az Egyesült Államok belépése a II. világháborúba. Szabadságra küldték a New York-i Columbia Egyetemre, a Columbiai War Research Divisionbe, ahol a kémiai Nobel-díjas tudóssal, Harold Clayton Ureyvel dolgozott együtt. A Manhattan-projekthez (1941–1945) kapcsolódóan Libby segítette kifejleszteni egy módszert

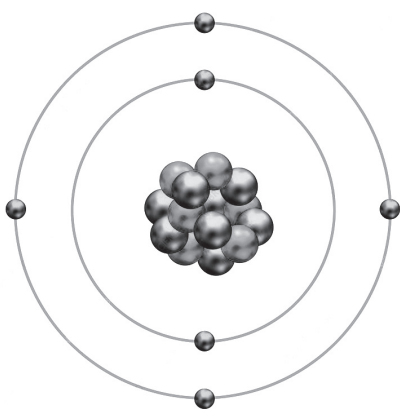
az uránizotópok gázdifúzióval történő szétválasztására, ami az atombomba létrehozásának alapvető lépése. 1945-re egyetemi docensként dolgozott. 1946-ban rájött, hogy a felső légkörben lévő kozmikus sugarak a trícium, a hidrogén legnehezebb izotópjának nyomait termelik, amely a légköri víz nyomaként használható. A tríciumkoncentráció mérésével kifejlesztett egy módszert a kútvíz és a bor korának meghatározására, valamint a víz keringési mintáinak és az óceánok vizei keveredésének mérésére. Libby a Nukleáris Tanulmányok Intézetének (ma Enrico Fermi Institute for Nuclear Studies) és a Chicagói Egyetem kémia tanszékének (1945–1959) kémiaprofesszora lett. 1959-től Libby a kaliforniai Los Angeles-i egyetem kémiaprofesszora volt. 1962-től haláláig a Geofizikai és Bolygófizikai Intézet igazgatója volt.²

1947. március 4-én Libby és tanítványai a ^{14}C -es kormeghatározási technikával alkották meg az első életkor-meghatározást. Libby és tanítványai felfedezték, hogy a ^{14}C -atomok a bomlás során béta-részecskéket szabadítanak fel, a kibocsátásokat egy Geiger-számlálóval sikerült megszámlálniuk. Ez bizonyult a hagyományos módszer alapjainak, amelyet számos radiokarbon-laboratóriumban a mai napig használnak. Ezek alapján Libby-nek sikerült egy egységes rendszert létrehoznia, amely régészeti lelőhelyeken gyűjtött szerves anyagok mintáján alapul, így például faszén, fa, magvak és egyéb növényi maradványok, valamint emberi és állati csontok.³ Elmondható, hogy Libby 1947-es tevékenysége tekinthető a radiokarbonos kormeghatározás születésének.

Willard Frank Libby 1980. szeptember 8-án hunyt el Los Angelesben

Willard Frank Libby, a radiokarbonos kormeghatározás módszerének a megalkotója.
Forrás: <https://www.spektrum.de/lexikon/biologie/libby-willard-frank/39204>

¹⁴C molekuláris szerkezete. Forrás: Co475352-Carbon-14_atomic_structure.jpg (800x800) (sciencephoto.com)

(Kalifornia állam, Amerikai Egyesült Államok).⁴

A radiokarbonos kormeghatározás

A radiokarbonos (vagy szénizotópos) kormeghatározás az abszolút kormeghatározási módszerek közé tartozik, amelyben a szén instabil izotópját használják az adott szerves anyagok datálására. Az abszolút keltezéshez sorolják például a dendrokronológiát vagy a naptár és a történeti időrend általi kormeghatározási módszereket. A szénizotópos kormeghatározás egy olyan kormeghatározási eljárás, amely segítségével a természetben előforduló ¹⁴C-izotóp felhasználásával a széntartalmú anyagok korát állapíthatjuk meg. De pontosan mire is jó ez a kormeghatározás?

A radiokarbonos (vagy szénizotópos) kormeghatározás a növényekben, az állati és/vagy emberi szervezetben felhalmozódott szénatomok mennyiségét vizsgálja. Az élő szervezet folyamatosan szént vesz fel a környezetéből, a halál beállta után viszont megszűnik a szénfelvétel, ettől a pillanattól kezdve a ¹⁴C-izotóp bomlani kezd. A bomlásának egyenlőtlenségét és gyorsaságát az atomfizikusok pontosan megfigyelték: kb. 5500 év kell ahhoz, hogy a ¹⁴C-izotóp mennyisége a felére csökkenjen. Mondhatni ez az eljárás nem is tűnik olyan nehéznek, csak egy erre alkalmas laborban meg kell számolni egy faszédarabka, egy szenült mag vagy csont anyagában megmaradt ¹⁴C-izotópokat, és így máris megtudhatjuk az adott anyag abszolút korát.⁵ Napjainkban elmondható, hogy a szénizotópos vizsgálatoknál a szén felezési ideje 5730 év.

A radiokarbonos kormeghatározásnak a célja, hogy a szén instabil izotópjának a segítségével a kutatók meghatározzák a szénet tartalmazó leletek korát.

A felhasznált eszközök

Mint minden kutatásnál, a szénizotópos kormeghatározásnál is vannak nagyon fontos eszközök, amelyek segítségével kutathatjuk a szénatomokat. Olyan eszközökről beszélhetünk, amelyeknek a segítségével ki lehet mutatni a ¹⁴C-es izotópot a szerves anyagokban. Molnár Mihály és Svingor Éva a *Radiokarbon kormeghatározás* című munkájukban a ¹⁴C-es izotóp kimutatására több lehetőséget is felsorolnak, mint például: meg lehet mérni a minta aktivitását hagyományos aktivitásmérésen alapuló technikákkal (folyadékszintillációs vagy gáztöltésű proporcionális számlálókkal), vagy mérni lehet közvetlenül a ¹⁴C/¹²C-izotóparányt speciálisan erre a célra kifejlesztett tömegspektrométerrel (Accelerator Mass Spectrometry, AMS-módszer).⁶ A folyadékszintillációs proporcionális számlálóknál a trícium és ¹⁴C-anyagokat használják fel, hogy megvizsgálják a folyadékok széntartalmát. A gáztöltésű proporcionális számláló a szén-dioxidban vizsgálja a szénatomok számát. A folyadékszintillációs vagy gáztöltésű proporcionális számlálóknál sokkal nagyobb anyagmennyiséggel kell dolgozni, és az elemzés is sokkal hosszabb ideig tart, mint a tömegspektrométeres vizsgálatoknál. Míg a folyadékszintillációs vagy gáztöltésű proporcionális számlálóknál 5–10 gramm szénre is szükség lehet, és az elemzés is több napot vesz igénybe, addig a tömegspektrométeres vizsgálatoknál elég 0,5 gramm szén, és nagyon hamar meglesz az eredmény. Meglátásom szerint a tömegspektrométeres vizsgálatok jobbák, hiszen ugyanazt az eredményt képesek kimutatni, mint a folyadékszintillációs vagy gáztöltésű proporcionális számlálók, kevesebb anyagfelhasználással, és sokkal rövidebb idő alatt.

Alkalmazása a régészetben

A radiokarbonos kormeghatározás a régészet egyik segédtudománya, amely nagyban megkönnyíti az ásatásból származó leletek korának abszolút értékét.

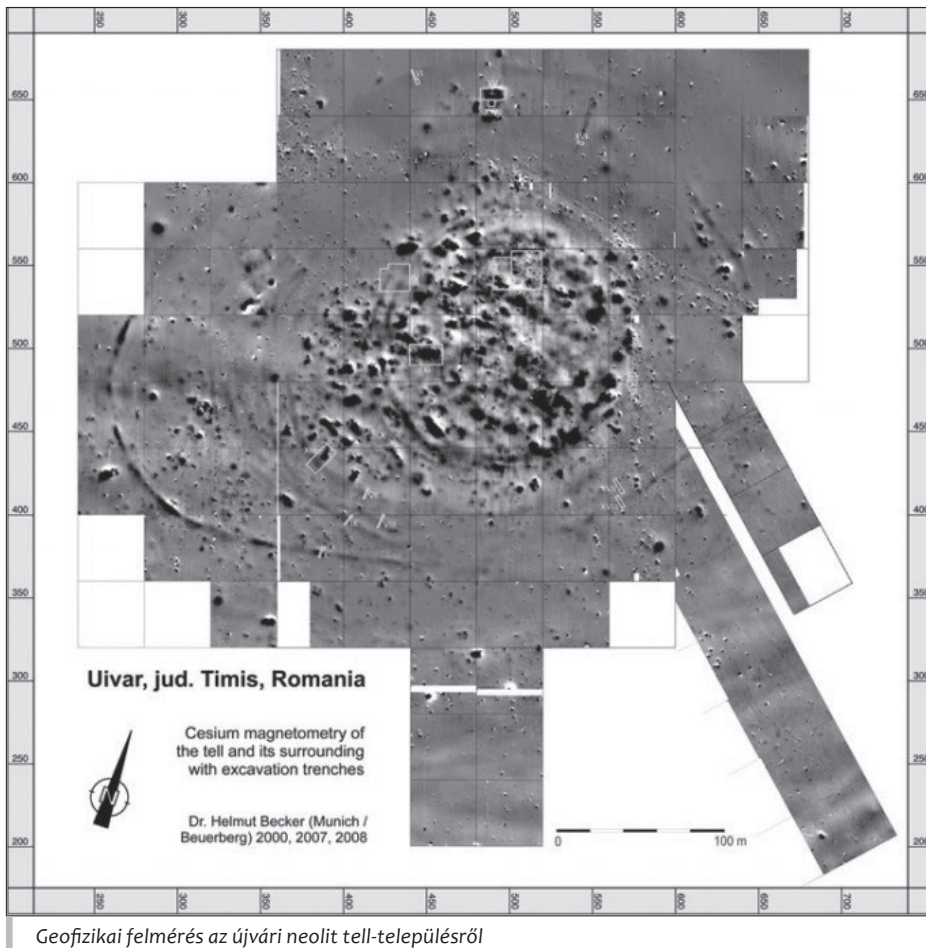
Az ásatásokon a figyelem főként a leletanyagra irányul. A Müller Róbert által szerkesztett *Régészeti Kézikönyv* szerint az ásatás leletanyagát két jól

elkülönülő csoportra lehetne osztani: melyeken lehet, és melyeken nem lehet szénizotópos kormeghatározást végezni. Az első csoportba azok a leletek tartoznak, amelyekben lehet radiokarbonos datálást végezni, ide tartoznak például a fa-, faszénmaradványok, a magvak, levelek, a vászon, tőzeg, humusz, csont, szarv, haj, kagyló, csiga, karbonátos üledékek (cseppkő) és a talajok is. Mindenképpen olyan leletek tartoznak ide, amelyekben mérhető a biológiai eredetű szén jelenléte. Ezzel szemben a másik csoportba azok a leletanyagok tartoznak, amelyekben nem lehet radiokarbonos datálást végezni. Általában ezek az anyagok nem dátumozhatók, mivel nem adnak reális kort, ilyenek például a vakolat, a habarcs vagy a kerámiában maradt szerves anyagok. Ezek mellett különleges technikát igényelnek a festmények, a barlangrajzok és a vaseszközökben lévő szén datálása.⁷

Románia területén talán az egyik legjobb példa az ásatásból származó leletek korának beazonosítására az, amit az újvári ásatás során láthattunk.

A régészet munkáját a kormeghatározás tekintetében nagyban elő tudja segíteni az OxCal program használata. Az OxCal egy számítógépes program, amely lehetővé teszi a felhasználó számára, hogy sokféle elemzést végezzen a ¹⁴C-es izotóp-dátumokon, az egyszerű kalibrálástól kezdve a teljes régészeti lelőhelyek elemzéséig, ideértve a statigráfiát és egyéb datálási módszereket. A program hasznos lehet a régészek és a ¹⁴C-laboratóriumok számára, mind a datálási programok tervezésében, mind a régészeti lelőhelyekről származó datálási bizonyítékok elemzésében.⁸

Románia területén talán az egyik legjobb példa az ásatásból származó leletek korának beazonosítására az, amit az újvári ásatás során láthattunk. Az Újvár (Uivar) a Temes völgyében fekszik, a Bánát-síkságon. Ez az egyik neolitikum kori település a sok közül, amelyet megtaláltak a Kárpát-medencében az időszámításunk előtti hatodik évezredből. Az újvári felfedezés neolitikum kori házakat foglal magában. 1998-tól 2009-ig tartott a román-német csapatok közös kutatása. Az együttműködésük

Geofizikai felmérés az újvári neolit tell-településről

által a vizsgált terület mintegy három hektárt foglal magába. A terület elemzése nemcsak a felszínen található háromhektáros területből állt, hanem egyben egy négyméteres, függőleges irányítású rétegződés vizsgálatából is. Ezek mellett több geofizikai felmérést is végeztek. A felmérés során előkerült a lakóházak körül egy védőárok is, amelynek külső része 350 × 200 méteres ellipszist képez a házak körül, és így összesen mintegy 12 hektárnyi területtel rendelkezik a tell (ez a régészeti szakkifejezés régi városokat rejtő törmelékhalom, településdombot jelöl – szerk. megj.) neolitikum kori település. A geofizikai felmérés nem csak a tell tetejét vizsgálta meg. A vizsgálat során számos, szorosan egymás mellé állított, többé-kevésbé szabályos, koncentrikus elrendezésben levő épülettel és talán üres központi térrel rendelkező települést találtak, és arra következtetésre jutottak, hogy sok épület leégett. Ezt a geofizikai felmérésekből állapították meg, mivel a mérésakor az anomáliák ezt a lehetőséget mutatták a neolitikumi házak megsemmisítésével kapcsolatban. A felmérésekből az is kiderült, hogy az egymást követő szintek nagyjából ugyanazt a tájálást és térközt

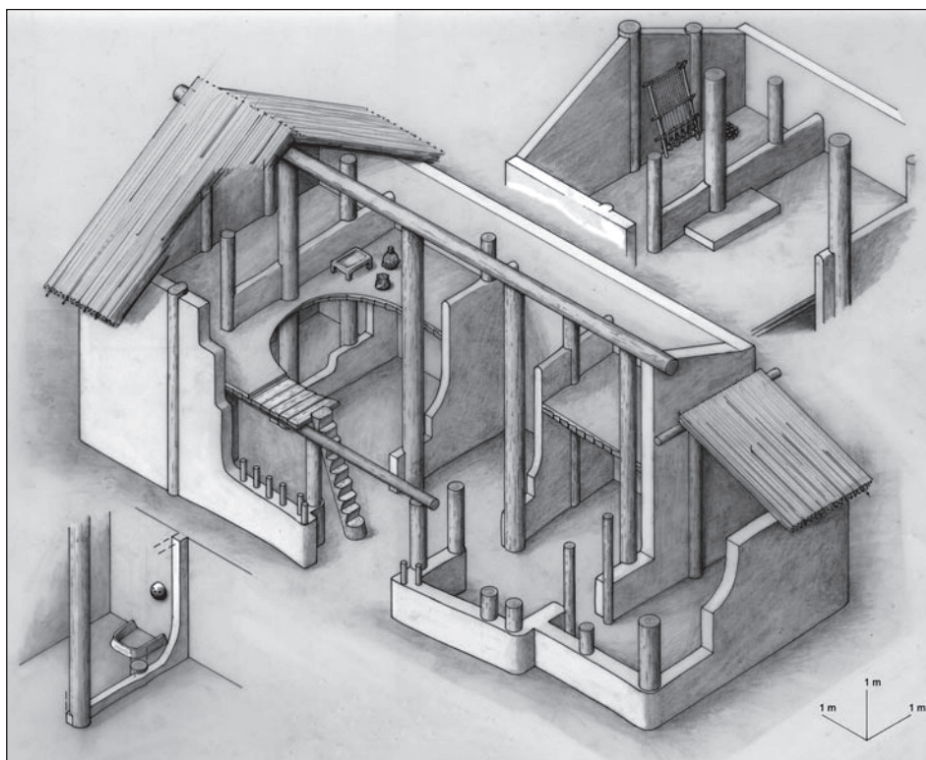
követik. Az épületek téglalap alakúak voltak. Az akár 12 méter hosszú és 6 méter széles házakat általában két vagy három helyiségre osztották fel. Egyes épületek kétszintesek voltak – vagy teljes hosszukban, vagy csak egy részük.⁹ Meglátásom szerint ezekből az adatokból azt a tényt lehet kikövetkeztetni, hogy az újvári neolitikumi népcsoport nagyon is fejlett volt az építkezés szempontjából.

Az emberi és állati régészeti maradványok nagyon komplex anyagok, amelyeknél a radiokarbonos kormeghatározást alkalmazni tudják.

A kutatás során a geofizikai mérések mellett az ásatások során mintavételezés is történt radiokarbonos kormeghatározásra. Összesen 182 ilyen kormeghatározást végeztek el az újvári tellen található házak maradványain. Sokkal pontosabb adatokat lehetett így nyerni

arról, hogy mikor keletkeztek, meddig használták és mikor szűntek meg létezni ezek a házak, mint ahogyha más kormeghatározási módszert alkalmaztak volna. Egyes épületeknél sajnos ehhez nem állt rendelkezésre elegendő anyag, ezért a kutatók egy becsült értéket állapítottak meg, amelyet később az elemzésnél felhasználtak. A kutatások arra is fényt derítettek, hogy az egykori település stabil, és egyben egyszerű szerkezettel rendelkezett. Tell rétegeiből az is kiderült, hogy a házak átlagos élettartama 36 év volt, de a vizsgálatok során nem szabad figyelmen kívül hagyni a tell-település életéből az esetleges, véletlenszerű leégéseket. Ezek mellett az is kiderült, hogy a házak építése között időbeli eltolódások, különbségek vannak, amiket a kutatók a neolitikum kori társadalmi és gazdasági változásokkal hoztak összefüggésbe.¹⁰ Meglátásom szerint az újvári neolitikumi házak felfedezése igazi ritkaságnak számít.

Egy másik régészeti eset, amikor a radiokarbonos kormeghatározást alkalmazták, az albániai Hekalhoz kapcsolódik. Ebben a kutatásban a hangsúly a csontok vizsgálatának és korának a megállapítása volt. Az emberi és állati régészeti maradványok (csont, fog, elefántcsont és agancs) nagyon komplex anyagoknak minősülnek, amelyeknél a radiokarbonos kormeghatározási technikát alkalmazni tudják. A csontokat alapvetően egy szerves kollagén (aminosavak, például glicin, proline, hidroxiprolin stb.) és egy szerves ásványi anyag (kalcium-foszfátot tartalmazó strukturális karbonát) építi fel. Az ásványi frakcióból származó szén alkalmas lehet ¹⁴C-es kormeghatározásra. A szerves kollagének a csontokból való kivonása a legkedveltebb módszer. A friss csont körülbelül 20 milligramm kollagént tartalmaz. A legkorábbi ¹⁴C-es dátumokat egész csontok vizsgálatokor kapták. Napjainkban is alkalmazzák ezt a ¹⁴C-es laboratóriumokban. Ennél a vizsgálati formánál a legelterjedtebb eljárás az ultraszűrés, amely elválasztja a nagy molekulatömegű kollagénvegyületeket más anyagoktól. A csontokból kivont kollagént egy zselés anyaggal alakítják ultratisztá vízzel. A zselatinfilteres (részleges) tisztítása után következik az ultratisztítás (teljes tisztítás). Ezek után egy fagyasztási és szárítási folyamat kezdődik. Később elégetik a kiszárított zseléket, és az így keletkezett szén-dioxidot az AMS műszer (tömegspektrométer) segítségével kielemezzik (¹³C/¹⁴C vagy a ¹⁴N/¹⁵N arányát – az N a nitrogén vegyjele, szerk.

Házrekonstrukció

megj.). Van, amikor a szén-dioxid-mintákat grafitrészecskékké alakítják, és utána alkalmazzák az AMS-elemzést. A vizsgálatoknál az elsődleges minták (vakminták) eredményeit korrigálni kell a szennyezettség behatása miatt. A szennyezettség miatt a korrelációkor az elsődleges eredmény nem kis mértékben tud megváltozni, amíg kialakulnak a végleges eredmények (a modern csontoknál). A laboratóriumban feldolgozott csontminták többsége neolitikumi vagy fiatalabb korú, így a vakkorrekció csak kis mértékben változtatja meg az eredményeket, de ezek a kis változások nagyobb jelentőséget kaphatnak a paleolitikumi korszakban. A szennyezettség a csontminták elemzésének az eredményeit öregíteni vagy fiatalítani tudja.¹¹ Összességében elmondható, hogy a fent említett eljárás

nagyon hasznos tud lenni a régészek és antropológusok számára a csontanyagok korának a meghatározásában.

Ha a csontok elemzéséről beszélünk, akkor elengedhetetlen azt pontosítani, hogy elemzés előtt milyen lényeges szempontoknak kell megfeleljenek a csontok ahhoz, hogy alkalmasak legyenek radiokarbonos kormeghatározásra. Ezt a tényt úgy lehet a legkönnyebben eldönteni, hogy megvizsgáljuk a csontokat. Az elemzésre alkalmas csontok színe sárgásfehér, barnásfehér vagy barnássárga, az anyaga pedig kemény (még a csontszilánkokat is nagyon nehéz tovább törni). Ezzel szemben az elemzésre alkalmatlan csontok színe szürkésfehér, fehér, már-már „betegesen sápadt” és az anyagát tekintve rideg, törhető, morzsolható, porlad. A különbség a kollagén meglétében keresendő.

A neolit tell-település rekonstrukciója, ahogy Kr. e. 4800 körül kinézhetett

Az emberi csontok közül külön kiemelendők az üreges csontok (azok a legjobbak), de ezek mellett nagyon jó forrást tudnak képezni a bordák, a kéz- és a lábcsontok is. Az AMS-mérésre a legalkalmasabb csonttípusok: a szarv, tülkök, koponya, fogak, lapos csontok.¹²

Összegzés

Összegezve a fentieket, elmondható, hogy a radiokarbonos kormeghatározás a régészeti és/vagy antropológiai kutatásokban nagyon is hasznos. Ennek a kormeghatározási módszernek rengeteg fontos felhasználási módja és területe van a tudomány oltárán. A szénizotópos kormeghatározás az egyik leghasznosabb kormeghatározási módszer, hiszen egy abszolút értéket tud adni a vizsgált lelet korával kapcsolatban, ami nagy segítség nyújt a régészeti és/vagy antropológiai kutatások során.

Felhasznált irodalom:

- BÁNYFY 2003 Bánffy E.: Keltezési módszerek. In: Visy Zs. (szerk.): *Magyar régészet az ezredfordulón*. Budapest, 2003. 44–48.
- DRAȘOVEAN et. al. 2017 Drașovean, F. – Schier, W. – Bayliss, A. – Gaydarska, B. – Whittle, A.: The Lives of Houses: Duration, Context, and History at Neolithic Uivar, Romania. *European Journal of Archaeology* 20/4. 2017. 636–662.
- KAUFFMAN Kauffman, G. B.: Willard Frank Libby. In: *Britannica*.
- MAJOR et. al. 2009 <https://www.britannica.com/biography/Willard-Libby>, (megtekintve: 2020. december 27.) Major István et al.: Assessment and development of bone preparation for radiocarbon dating at Hekal. *Radiocarbon* 61/5, 2019. 1551–1561.
- MOLNÁR-SVINGOR 2011 Molnár M. – Svingor É.: Radiokarbon kormeghatározás. In: Müller Róbert (főszerk.): *Régészeti kézikönyv*. Budapest, 2011, 532–544.
- RAMSEY 1995 Ramsey, C. B.: Radiocarbon Calibration and Analysis of Stratigraphy: The Oxcal Program. *Radiocarbon* 37/2, 1995, 425–430
- RENFREW 1999 Renfrew, C.: *Régészet. Elmélet, módszer, gyakorlat*. Budapest, 1999. 132.

Jegyzetek

- 1 Kauffman
- 2 Kauffman
- 3 Renfrew 1999, 132.
- 4 Kauffman
- 5 Bánffy 2003, 46.
- 6 Molnár-Svingor 2011, 533.
- 7 Molnár-Svingor 2011, 534.
- 8 Ramsey 1995, 430.
- 9 Drașovean et. al. 2017, 637–643.
- 10 Drașovean et. al. 2017, 643–653.
- 11 Major et. al. 2009, 1551–1562.
- 12 Molnár-Svingor 2011, 535–538.

Fazakas Petra, Győrfi Adrien,
Kürti Zsanett, Szabó Natália

Vida Katalin, az igazi pedagógus

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma a 2016/2017-es tanévben indította a *Hétköznapi hőseink – írjunk történelmet!* elnevezésű kezdeményezését. Ennek lényege, hogy iskolások saját szülőfalujukból mutassanak be olyan embereket, akik bár nem kerültek reflektorfénybe, szélesebb körben az érdeklődés középpontjába, de munkájuk révén sokat tettek a helyi közösségekért, és rendkívüli képességekről, kiemelkedő tulajdonságokról, átlagon felüli jellemvonásokról tettek tanúbizonyságot.

A projekt erdélyi lebonyolítója az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, ezen belül a Közép-Erdélyi Magyar Művelődési Intézet, résztvevői romániai magyar iskolás csapatok. Új, *Hétköznapi hőseink* című sorozatában a *Művelődés* szerkesztősége a kezdeményezés során eddig született, helytörténeti adalékokat is tartalmazó dolgozatok szerkesztett, esetenként tömörített változatát teszi közzé.

Hősünk nyomában

„Csillogó szemmel mesélted
a rég történeteket. Ígérjük, mi is
elmeséljük majd a te történeted.”
(Ismeretlen szerző)

Az általunk választott hétköznapi hős Vida Katalin, aki teljes mértékben megérdemli ezt az elismerést, mivel a fenti „kritériumoknak” egytől egyig megfelel.

Új hős születik

Vida Katalin nagyszülei a tiszai árvizek elől menekülve települtek le az 1800-as évek végén Partiumban, a Sarmaság melletti Parttanyán. Velük együtt még körülbelül hatvan család érkezett erre a környékre. A tanárnő már itt született, és itt nevelkedett két kisebb testvérével együtt.

Az akkori életkörülmények nem voltak túl ideálisak, főleg a mai viszonyokhoz képest: nem volt áram, helyette petróleumlámpa fénye világította be a sötét szobákat. Vizet a tizenöt perc járásra lévő kútból lehetett csak hozni, kannával. A vacsora sokszor volt kemencében sült házi kenyér frissen fejt tejjel és mézzel, vagy amit az időjárási viszonyokhoz képest meg tudtak termelni.

A tanárnő szigorú neveltetésben részesült. A ház körül sok volt a tennivaló, így már gyerekkorától fogva sokat dolgozott. A szülei sohasem hagyták feladat nélkül: néha bárányokra vigyázott,

A

hétköznapi hős olyan személy, aki képes a semmiből nagy és maradandó dolgot alkotni. A közösség érdekében munkálkodik anélkül, hogy elvárna az emberek elismerését, dicséretét. Sokszor csak akkor ébredünk rá arra, mennyire értékesek az ilyen emberek erőfeszítései, amikor végleg eltűnnek az életünk-ből. A hétköznapi hősök életformája néha súlyos terhekkel és áldozatokkal jár, azonban ők képesek megbirkózni mindezzel, ez teszi őket igazán hősiessé. Mindenki hős, aki nem hátrál meg, aki másokért is képes tenni.

A Hétköznapi hőseink – írjunk történelmet! elnevezésű kezdeményezés azokra a személyekre hívja fel a figyelmet, akik sokat tesznek másokért, akiktől távol áll a magamutogatás és az önfényezés, akik megérdemlik, hogy figyeljenek rájuk, és megkapják a nekik járó hálát, tiszteletet és elismerést. Fontos, hogy lássuk és halljuk őket, mert olyan értékeket képviselnek, amelyek közösségünk fejlődését szolgálhatják.

Vida Katalin nagyszülei
a tiszai árvizek elől
menekülve települtek le
az 1800-as évek végén
Partiumban, a Sarmaság
melletti Parttanyán.

Vida Katalin 1966-ban

néha teheneket legeltetett, máskor pedig kisebb testvéreire ügyelt. Ha mégis maradt egy kevés szabadideje, olvasott vagy játékokat készített magának, például rongybabát.

Tanulmányait szülőfalujában kezdte, majd Szilágyzoványon folytatta egészen a 4. osztályig. Nagyon szeretett olvasni, munkái nagy részét is könyvvel a kezében végezte. Könyveit a sarmasági könyvtárból szerezte be, úgy tűnik, már nagyon korán kialakult benne az irodalom iránti vonzalom. Az általános iskolát már Szilágysomlyón végezte, és itt tette le sikeresen az érettségit is.

Céltudatos ember volt, aki arra törekedett, hogy – édesapja példáján okulva – kitörjön a tanyasi életformából. Édesapja ugyanis egy hatfős családból származott, s mint a legidősebb testvér, családfenntartóként csak általános iskolát végezhetett. A többi testvére mind tanító lett, ő pedig több szakmát is kipróbált, végül magánvállalkozó lett. Apja nehéz sorsa is arra ösztönözte a tanárnőt, hogy küzdjön, és soha ne mondjon le arról az életről, amelyről mindig is álmódott.

Falusi öltözete miatt az iskolában senki sem akarta padtársául fogadni, így sokáig az utolsó padban ült egyedül. Miután azonban jobban megismerték, egyre többen akartak mellette ülni, vele barátkozni.

Orvosi karrieréről álmódott, de mivel kisebb testvérei taníttatása is pénzbe került, ezért szülei nem tudták ebben anyagilag támogatni. Vida Katalin végül a Marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskolán román–magyar szakra iratkozott

Esküvői kép 1973-ban

be, itt 1969-ben szerzett oklevelet. De ezzel ő nem elégedett meg, így a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen román–francia szakon folytatta tanulmányait önerőből, mert a szülei ezt a képzést már nem tudták finanszírozni.

A lavina

A tanárnő nem akart elmenni Sarmaságról, ott akart élni a szülei mellett, továbbra is a faluban szeretett volna tevékenykedni. Az 1973–74-es tanévben kezdett tanárként dolgozni a sarmasági iskolában, majd egy évig iskolaigazgató

is volt. Ez idő alatt megismerkedett férjével, Vida György Sándorral, és megismerkedésük után nyolc hónappal összeházasodtak. Egy évvel később megszületett fiuk, Vida Roland. Férje összetűzésbe keveredett a párttitkárral és a polgármesterrel, így a családi béke fenntartása érdekében a tanárnő kérvényezte az áthelyeztetését Szilágycsehbe, a kérelmét férje bánatára el is fogadták.

A váratlan fordulat után a tanárnő a szilágycsehi iskolában folytatta pedagógusi munkáját a román–francia katedrán. 1984 és 1990 között az igazgatói tisztséget is betöltötte. Igazi, vérbeli pedagógusként odaadással és figyelemmel oktatta a diákokat.

Osztályfőnökként az 1990-es években

Szerette a gyerekeket, akiket a francia és román nyelv mellett az odaadással végzett, szorgos munkára is okította. Pedagógusi életútjának értelme és tartalma maga a szolgálat volt, diákjainak ott segített, ahol csak tudott – például külföldi tankönyveket és folyóiratokat szerzett be nekik, ami nagyban segítette a francia nyelv tanulását. Beszerzésük nem volt egyszerű, hiszen az 1989-es fordulat előtt alig lehetett ezekhez hozzájutni. Nemzedékek sora nőtt fel a keze alatt, nagyon sok diáknak volt az osztályfőnöke. Sokan emlékeznek szeretettel rá, és rendkívüli tanárként, nagyra becsült pedagógusként emlegetik.

Varga Dobai István magyar szakos tanár, Vida Katalin volt munkatársa így emlékszik a tanárnőre: „Ha lehet azt mondani, hogy igazi, vérbeli pedagógus, akkor Vida Katalin tanárnő, vagy mindnyájunk Vida Katija az volt. Ízig-vérig pedagógus volt, akit a munka éltetett, nagy felelősségérzet jellemezte: tanított, oktatott, nevelt, lelkeket formált, és mindezt óriási lelkesedéssel végezte.”

Vida Katalin azt vallotta, hogy ő mindig tanárnő marad. Tanárnő volt az iskolában, de ő tanárnő marad az utcán, tanárnő lesz bármilyen körülmények között, még a nyugdíjaztatása után is, hiszen őt ez vezérelte. Lételeme volt a tenni akarás, az oktatás és a formálás.

Tenni vagy nem tenni?

A tanárnő és a férje Szilágycsehben több kulturális társaságot, egyesületet is megalapított, ezek közé tartozott a Tövisháti Kulturális Társaság is, amelynek a tanárnő eleinte titkára, később elnöke lett. A társaság célkitűzése máig igen sokrétű: a hagyományőrzés, a hagyományápolás, a helytörténeti témák ébrentartása, ugyanakkor a helyi kulturális tevékenységek fellendítése, amibe Vida tanárnő az első perctől fogva lelkesen belevetette magát.

*Nemzedékek sora
nőtt fel a keze alatt,
nagyon sok diáknak volt
az osztályfőnöke. Sokan
emlékeznek szeretettel
rá, és rendkívüli
tanárként, nagyra becsült
pedagógusként emlegetik.*

A Tövisháti Kulturális Társaság mindig sokat jelentett neki. Rengeteg időt töltött a társaság rangadó rendezvénye, a Tövisháti Napok szervezésével. Már egy évvel a rendezvény időpontja előtt elkezdte a szervezést. Pályázatokat írt ahhoz, hogy előteremtse

a rendezvények megvalósításához szükséges anyagi hátteret. Fontosnak tartotta, hogy a megszervezett eseményekre bárki ingyen elmehessen – ezért addig pályázott, kért és házalt a helyi, magyar és román vállalkozóknál, amíg végül mindenkinek biztosítani tudta az ingyenes hozzáférést a kultúrához. „2016. április 11-én a magyar költészet napját ünnepeltük, és Katalin határon túli és innen elszármazott kortárs költőket hívott meg. Talán tizenegyen ültek körül az asztal a magyar házbán. Nem tudom, ki más tudta volna mindezt így összehozni” – emlékszik vissza Papp Erzsébet, Vida Katalin barátnője.

A rendezvények programját is ő szervezte meg, Kossuth-díjas színészeket, énekeseket, történészeket, tudósokat, szobrászokat hívott meg Szilágycsehbe a Tövisháti Napok rendezvényeire. Mindenre odafigyelt, megszervezte a meghívottak szállását, utazását is. Emellett mindig törekedett arra, hogy a helybéli közönséget, valamint a külföldről visszatérő, innen elszármazott lakosokat színvonalas előadásokkal és programokkal várják, ezekről rendszeresen beszámolt később a sajtónak.

Szívügyének tekintette, hogy a magyar közösség emléket állítson az első és második világháború szilágycsehi hőseinek, valamint a földvári fogolytábor elszenvedőinek, illetve áldozatainak. Az ő kezdeményezésére állították fel a szilágycsehi emlékművet, amelyet

Sarmaság faluháza

a 2017-es Tövisháti Napok keretében avattak fel a református templom kertjében – eredetileg köztéren szeretne volna felállíttatni, de ezt nem fogadta el a város vezetősége. A tanárnő azonban így is nagyon büszke volt erre a megvalósításra, élete egyik legnagyobb sikerének tartotta.

Anya, barát és kolléga

Vida Katalin anyának, barátnak és kollégának is kivételes volt. Barátaihoz mindig őszinte, ragaszkodó és segítőkész volt, gyermekei szüntelenül élvezték a szeretetét és támogatását. Nyugdíjba vonulása után is ápolta volt kollégáival a kapcsolatot, látogatta őket, kötődött hozzájuk.

Amíg aligazgatóként dolgozott, a román és a magyar tagozat folyamatosan együttműködött, a tanárnő soha nem

tett különbséget a román és a magyar tagozatos diákok között, éppen ezért a román kollégái is nagyon megbecsülték. Hatalmas munkabírás jellemezte, a közösségnek élt, következetesen építette karrierjét, amíg a környék kulturális életének igen ismert személyiségévé vált. Sohasem futamodott meg: ha akadályokba ütközött, harcolt, és megpróbálta legyőzni azokat. Varga D. István tanár úr szerint a József Attila-i „a mindenséggel mérd magad” elv magyarázza meg számunkra, mi ösztönözhetette Vida Katalint erre a fáradhatatlan munkára.

A tanárnő mindig mindenben a tökéletességre törekedett, és többször is hangsúlyozta, hogy az embernek tartoznia kell valahová. Szervező alkat volt, aki nagyra értékelte a szellemi értékek ápolását és megőrzését, valamint azokat, akik hozzá hasonlóan tettek a kulturális fejlődésért. Éppen

ezért 2018-ban megalapította a Tövishát díjat.

A szilágycsehi közösség befogadta és elismerte őt. Ha nem is volt szilágycsehi születésű, ő otthonának tartotta a várost, és kemény munkájával, jellemével, értékeivel hamar elnyerte a közösség tiszteletét és megbecsülését. Magáénak vallotta az itteniek gondjait, problémáit, amelyekre eltökélten kereste a megoldást, feladatának érezte a város kultúrájának fellendítését.

Nagyon szerette Párizst, diákjai szerint hatalmas beleéléssel tudott beszélni Franciaországról és a fények városáról. Ötvenéves korában sikerült eljutnia Párizsba, amikor a Franciaországban tanuló fiát meglátogatta. Szabadidejében gyakran olvasott, és amíg férje a szőlőhegyen dolgozott, ő a szőlőhegy lábánál fekvő kiskertjét művelte. Ezt a munkát is ugyanolyan figyelemmel és odaadással végezte, mint bármi mását élete során.

Fájó sebek

Negyvenhat évig élt boldog házasságban férjével. A tanárnő családszerető és odaadó feleség volt, aki egyaránt büszke volt sikeres házasságára, gyermekeire és két gyönyörű unokájára. A családnak és a közösségnek is nehéz volt elfogadnia azt, hogy Vida Katalin eltávozott az élők sorából, nagyon sokan szerették őt. Tragikus balesete mély nyomot hagyott bennünk, megindító és megrendítő látvány volt a sírját borító virág- és koszorútenger.

Nagyon szerette Párizst, diákjai szerint hatalmas beleéléssel tudott beszélni Franciaországról és a fények városáról.

„Mint mikor a tenger sima tükörébe egy követ dobunk, a kő csakhamar leszáll a tenger fenekére, rég annak iszapjában nyugoszik; de a hullámkavics, melyet sima tükörén előidézett, fölötté soká, talán örökre folytatja útját; folytonosan nagyobb köröket képezve, felkölti a nyugvó hullámokat, majd az útjába eső sziklába ütközve zengő hangokat ébreszt. Így vagyunk a szellemi hatással: az egyén elveszett, de az általa előidézett szellemi hatás sírja fölött kisebb-nagyobb körökben folytatja útját. Az erényes családátya rég a föld mélyében pihen, de tanítása, példája él gyermekeiben, él a késő

Látkép

Pénzügyőrség

Üdvözlét Sarmaságról!

Fröhlich-kastély

A Sorsfordító Nők életműdíj átvételekor 2018-ban

unokákban. A költő hamvai rég a szelek játékaik lettek, de a dal, mely kebelében fogamzott, még soká visszazeng az élők szívében. A hős, ki hazája védelmében esett el, rég hallgat, de tettei hangosan beszélnek, új meg új tettekre ébresztik a késő nemzedéket. A tudósnak, ki az emberiség érdekében virrasztott éji mécsese mellett, még sírját sem tudják, hol van: de az eszmék, melyeket meggyújtott, világító

tornyokká váltak az emberiség viharos óceánján.”

(Mentovich Ferenc)

Tövishát nem felejt

Vida Katalin lelkes tagja volt az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület megyei fiókjának, rendszeresen részt vett az Erdélyi Múzeum Egyesület rendezvényein,

tudósított és kulturális lapokba is írt. A tanárnő munkáját az egész környék nagyra becsülte, mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy halála után Szilágycseh díszpolgárává választották, valamint az általa alapított Tövishát díj mellett számos elismerésben részesítették:

2002-ben átvette a Fadrusz János-plakettet.

2006-ban a szilágysomlyói Báthory István Alapítványtól megkapta a Szilágysági Magyarok kitüntetését.

2008-ban az Erdélyi Múzeum Egyesület Petri Mór-díjjal tüntette ki.

2008-ban EMKE-díjat is kapott.

2009-ben az Erdélyi Múzeum Egyesülettől a gróf Mikó Imre-emlékérmet vette át.

2015-ben az országos RMDSZ Ezüstfenyő-díjjal tüntette ki.

2017-ben a megyei RMDSZ Wesselényi-díjban részesítette.

2018-ban az Szilágy megyei RMDSZ Nőszervezete kitüntette a Sorsfordító nő életműdíjjal.

Antal Katalin, a Tövishát Kulturális Társaság jelenlegi elnöke így nyilvánított köszönetet Vida Katalinnak:

„Átvenni Vida Katalin helyét egy lehetetlen küldetés. Hogy miért? Mert Vida Katalinból csak egy van/volt, és egész biztos vagyok benne, hogy ő megismételhetetlen, sőt pótolhatatlan.

2017-től abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy bár csekélyke időre, de

Franciska unokájával 2008 karácsonyán

Franciska unokájukkal a Zsibai táncbótorban 2015-ben

közösen vezethettük a Tövishát Kulturális Társaságot. Addig is tudtam, hogy rendkívül céltudatos és maximalista, de hogy milyen erős érzelmi szálak kötötték őt a társasághoz, arra ekkor látam rá igazán. Egyszer így fogalmazott: »A Tövishát nekem édes gyermekem«.

A szilágycsehi magyarság életében is Vida Katalin jelentette a Tövishát Kulturális Társaságot, és fordítva. Noha a társaság tagjai nagyon nehezen, de elfogadták visszavonulási szándékát, tudták, hogy ő mindig ott lesz a kulisszák mögött, ezért is nyugodtak bele ebbe a döntésébe. A tragikus baleset következtében azonban társaságként és emberekként is megtörtünk. Sokan

biztosra vették, hogy ez a Tövishát Kulturális Társaság végét jelenti. Őszintén, egy rövid ideig én sem hittem már abban, hogy ezt lehet folytatni. Nem akartam folytatni nélküle, mert balesetével, majd halálával a társaság lelke, mozgatórugója állt le.

Ő eszméletét veszítve feküdt a zilahai kórházban, és közben egyre közeledett az október 23-i előadásunk időpontja. Nem szerveztünk semmit, fájó csendben ültünk. Egyszer csak arra gondoltam, vajon mit tenne most ő? Szinte megmosolyogtam, amint láttam magam előtt, ahogy megró, amiért itt ülök tétlenül. Ekkor felhívtam a többieket, és

azt mondtam, rajta, szervezzünk! Ha a tanárnő felébred, nem mondhatjuk azt, hogy elmaradt az előadás, hiszen nála soha semmi nem maradt el, minden pontosan, forgatókönyv szerint zajlott. Neki is láttunk, és úgy szerveztük meg az előadásokat, hogy ha a tanárnő számon is kéréne tőlünk, ne valljunk szégyent.

És azóta? Ma is ugyanúgy dolgozom, dolgozunk. Ha valami nagyon jól sikerül, tudom, hogy fentről helyesel, és mosolyog. Nem tévedhetünk. Neki és a Tövishát Kulturális Társaságnak is tartozunk ezzel.”

Vida Katalin Szilágycseh meghatározó személyisége volt, aki maradandót alkotott az iskola kapuin belül és kívül is. Ki gondolta volna, hogy a kulturális élet ilyen meghatározó láncszeme válik a tanyasi kislányból? Vida Katalin nagyon sokat tett a közösségért, nélküle szegényebb lenne Szilágycseh kulturális élete. Ezért mindannyian hálásak lehetünk neki. Külön köszönet, hogy e pályázat keretein belül megtanulhattuk tőle, hogy kemény munkával és önfeláldozással bárkiből lehet hős. És azt is megtanulhattuk tőle, hogy bár az életünk nem mindig a tervek szerint alakul, kelő kitartással és odaadással így is eredményesek és sikeresek lehetünk.

Felhasznált források

Beszélgetések, interjúk:
Antal Katalin pszichológussal, Vida Katalin volt kolléganőjével
Papp Erzsébettel, Vida Katalin barátnőjével
Varga Dobai István magyar szakos tanárral, Vida Katalin volt kollégájával
Vida György Sándorral, Vida Katalin özvegyével
Vida Rolanddal, Vida Katalin fiával

Felhasznált irodalom

Vida Katalin méltatása a Sorsfordító nők életműdíj átadása kapcsán
A Tövishát Kulturális Társaság weboldala:
<http://tovishat.free.fr/?fbclid=IwAR1llkKW1eRhddA1-gJ234GQokvCR7N3JqdH7Ir-Jq2WPBQvCRZvyE0eDW74> (Utolsó letöltés: 2020. június 25.)

(Az írás készültkor, 2020-ban a szerzők a szilágycsehi Gheorghe Pop de Băsești Technológiai Líceum 11. osztályos diákjai voltak. Ma Fazakas Petra a Partiumi Keresztény Egyetemen, Győrfi Adrién és Szabó Natália a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen tanul tovább. Kürti Zsanett dolgozik, és tanulmányai folytatására készül. Vezető tanár: Bántó Evódia.)

Vida Katalin díszpolgári kitétetése

